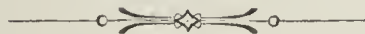

„Боротьбою здобудем ми право своє!“

Росія й Україна.

З приводу теперішньої світової війни.

Написав
М. Михайленко.

Передмова редакції.

Брошура тов. М. Михайленка — „Національне питання в Росії й війна“ дає стислу загальну характеристику національної справи в Росії взагалі й становища української національної справи в російській державі з окрема.

Друга праця його — „Росія й Україна“, дає докладніший огляд відношення Росії до України, і то як Росії офіційної — російського правительства, так і Росії неофіційної — російського громадянства.

З цього огляду виходить ясно, що український нарід не має жадних причин стояти при Росії. Його становище там тепер таке погане, а вигляди на краще будуче, навіть при ліберальнім режимі, такі малі і злучені з такою великою й тяжкою боротьбою за найелементарніші національні права, що найкращим для нього вислідом теперішньої світової війни було би побите Австро-Угорщиною й Німеччиною Росії й відорване від неї як не цілої, то бодай частини української території.

Такий вислід був би дуже бажаний не лише в інтересі українського народу, забезпечуючи йому без порівняння кращі обставини національного, економічного й політичного розвитку, але також в інтересі цілого міжнародного соціалізму.

І справді, не підлягає сумніву, що Росія, як була, так є й тепер, „соромом Європи“, як влучно сказав про неї в своїм часі ще небіжчик Лібкнехт. В ХІХ століттю підтримувала вона в цілій Європі скрізь реакційну політику, яку тяжко відчули на собі різні народи. Вона ж, зі своєю кольосальною масою населення, знадила нещасливу Францію, яка за її помічу сподівала ся побити Німеччину. Не підлягає сумніву, що доки Росія лишить ся з таким територіальним складом, як тепер, в Європі не можна й думати буде про жадне ослаблене мілітаризму; не підлягає сумніву, що Європа все буде наражена від часу до часу на такі страшні конфлікти, який ми переживаємо тепер. Основна прикмета російської зовнішньої політики, старий Крапоткін всупереч фактам запевняє нас, що се не так, — се її безприкладна агресивність, яка не оправдувала ся жадними іншими причинами, як бажанєм пануючої в Росії класи здобувати все нові й нові території. І річ характеристична — процес цього територіального розширення мав у Росії зовсім інший

характер, ніж в західній Європі. Він характеризується лише примітивним рабованем новоздобутих територій, не даючи їм нічого взамін. Се й зрозуміло — не могла Росія завести на здобутих територіях висшої культури, бо вона й сама такої культури не мала й не хотіла мати. Навпаки — на територіях, які московська держава здобула на своїх західних границях, нищила вона безоглядно, особливо се треба сказати про Україну й Польщу, ту висшу культуру, яку сі краї вже мали, стараючи ся за всяку ціну довести до цілковитого змосковщення сих земель. Одначе царатови сеї цілі доси не вдало ся досягнути — зате вдало ся йому страшенно спинити культурний і економічний розвиток підвладних провінцій. Що більше, зроблено се було тим способом, що від сього систематичного рабунку завойованих областей мала користь крім уряду лише нечисленні групи висшої бюрократії й шляхти. Московський нарід, як такий, проливав лише свою кров у нечисленних війнах за нові території, а сам мав з них, за виїмком хіба Сибіри, дуже мало користі. Затемав він ту величезну шкоду, що щаслива агресивна політика царату безмірно скріпила його мілітарну силу, бюрократичну організацію, а тим самим дала йому й можливість абсолютного пановання також над своїм власним народом.

Жаль великий і шкода, між иншим і для самого московського народу, що російські соціалісти доси не зрозуміли, що найбільшим ворогом поступу в Росії є не так сам царат, як система централізму, як панованє над величезними територіями, над різними народами. Полтавська перемога Петра в 1709 році повинна бути сумною історичною подією не лише для Українців, вона повинна бути сумною також для цілого московського народу. Бо і справді, що дала вона йому? — Перетворенє Московщини в Російську імперію з так сильним самодержавством, що його не могли зломити й доси ніякі революційні рухи. Ся перемога зробила в своїх наслідках з України замість країни з досить демократичним як на той час політичним устроєм, що в своїм розвитку ніколи не міг би довести до деспотизму, звичайну провінцію. Ся перемога в своїх наслідках повела до остаточного розбиття, а потім і загарбання Росією Польщі, ся перемога скріпила воєнну й матеріальну силу царату в такій мірі, що він на довгий час не потребував поважно бояти ся ні зовнішних, ні внутрішних ворогів.

Не будь Росія така велика, як тепер, не май вона в своїх границях України й Польщі, царат по всякій імовірності вже давно не існував би. Без сих провінцій силою обставин московські області мусіли би мати далеко більше розвинений капіталістичний лад, ніж тепер. Без сих про-

вінцій жадна європейська держава не давала би московському царатови мільярдів на підтримання його істновання й на скріплене його мілітарної сили.

А незалежна Україна й Польща були би висвободжені від страшного культурно-національного гнету й не менше страшного економічного визиску російським царатом і через се мусіли би стояти на без порівняня висшій ступні розвитку, ніж тепер, могли би бути справді рівнорядними й рівноправними членами концерту європейських демократичних держав. Взяти лиш один однісенький приклад — як би так Україна була не під російським панованєм, а свободна або під панованєм якої иншої європейської держави, то український нарід числив би не 16, як тепер, а 80 або й більше процентів грамотних. Він уже давно мав би широко й демократично поставлену освіту, мав би рільничі, технічні й торговельні школи, він не потребував би консервувати лише свою переказану прадідами „народну“, як то кажуть, культуру, а мав би цілковиту змогу її далі розвивати, або на її основі творити нову національну культуру, черпаючи повними руками зі скарбів західно-європейської культури, від якої він тепер цілковито відтятий без жадної за то рекомпензати. Який здобуток для загальної культури, який добрий ґрунт для соціалізму! Бо не треба забувати, що сучасний соціалізм може розвивати ся лише при певнім мінімумі культури, а його успішна боротьба взагалі немислима без дуже високого культурного розвитку широких народних мас. А сей розвиток українського народу в сучасній Росії цілковито виключений. Лише Москалі (як націоналісти, так ліберали й соціалісти) можуть і досі думати, що можна з користю для культури й розвитку самого українського народу позбавити його такої основної й конечно потрібної передумови всякого людського розвитку, як рідна мова.

Як би Україна не була під російським панованєм, її економічний розвиток стояв би без сумніву на далеко висшій степені розвитку. Навіть як би припустити, що вона далі лишила ся би об'єктом для праці чужих капіталів, всеж се панованє чужого капіталу мало би тоді на Україні зовсім инші форми, ніж тепер, коли Україна є в границях Росії. Російський абсолютизм, як се показують факти економічного життя, дає заграничним капіталам, вложеним у різні підприємства в Росії, змогу працювати лише для зиску, але з найменшем напруженєм, і тому виходить, що сей капітал не робить в Росії тої корисної з суспільного погляду роботи, яку він робить де инде — він не дуже то дбає про розвиток продукційних сил, не дбає про заведенє нових способів продукції, не дає робітничій класі ніяких можливостей для культурного розвитку. Таке його стано-

вище пояснюєть ся тим, що російський абсолютизм дає йому змогу бути захищеним від заграничної конкуренції й здушує всякі прояви навіть чисто економічної боротьби робітничої класи. Все се мусіло би цілком инакше виглядати в відділеній від Росії Україні. Тоді вона, насамперед наслідком демократизації її політичного ладу й зросту культурности широких народних мас, а також наслідком скасування російської системи безпощадного й примітивного рабовання її економічних сил, відразу мала би без усякого порівняння більший і дуже сильний внутрішній ринок. А се дуже сприяло би швидкому й широкому зростови промислу на Україні. Крім того сей промисел вже не міг би бути в такій мірі відгороджений від заграничної конкуренції, а через се мусів би прибрати західно-європейські форми. А все се сприяло би не тільки зростови загальної культури й добробуту цілого українського народу, воно давало би без порівняння ширше поле для діяльности й боротьби між собою різних груп і клас українського народу. Справжній соціалістичний рух в західно-європейськім розуміню сього слова може на Україні наступити лише по здобуттю сею країною, в тій чи иншій формі, національної незалежности. Ось чому, між иншим, незалежність ся лежить в інтересі не лише демократії, але також міжнародного соціалізму.

Побите Росії ні в яким разі не могло би сприяти скріпленю там реакції, навпаки, воно сприяло би революційно-політичному рухови серед робітничих і селянських мас, витверезило би від шовністично-патріотичного чаду її значну частину поступової, радикальної й соціалістичної російської інтелігенції. Побите Росії могло би привести там до заміни теперішнього абсолютистичного ладу справжнім конституціоналізмом. Говорити, як се робить Плеханов і ряд інших соціал-демократичних публіцистів, що побіда Росії в теперішній війні бажана, бо вона скріпить „розвиток“ її „продукційних сил“ і тим самим з konieczністю доведе до демократизованя Росії, наївно. *) Говорити про те, що відорване Польщи або України від Росії було би шкідливе для московського народу, можуть з повним правом лише московські націоналісти, ліберали й радикали, але не московські соціалісти, що хочать стояти на ґрунті міжнародної справедливости. Кождий чесний справжній соціаліст повинен висловити ся проти політики гнетеня інших народів, навіть хоч би сей гнет і був хоч як користний для його власного народу, повинен згодити ся також на право сих народів бороти ся за власне державне існуванє.

*) Докладнійше про се див. брошуру тов. Юрія Ручки — „Російські соціалісти й теперішня війна“, розд. II.

Ортодоксальні російські марксісти, а за ними й деякі українські, скажуть, що все се противить ся „законам продукційних сил“, законам „економічного розвитку“ що сотворенє незалежної України витворило би з неї реакційну державу, що український нарід нічого від її істнованя не виграв би, а хиба стратив, бо мусів би дуже багато витратити на удержанє самотійної армії й фльоти. Ми розуміємо їх, бо знаємо, що ортодоксальний догматизм і привичка думати не реальними поняттями й не при помочи реальних фактів, а порожними формулами, давно вже зробила для них неможливим усяке самотійне думанє й тверезе відношенє до дійсности, зробила з них не революціонерів думки, а найгіршого рода консерваторів.

Хиба розвиток продукційних відносин зробив наприклад те, що Бельгія довгий час була в одній державній злуці з Голяндією? Хиба сей розвиток вплинув на те, що Франція забрала Бельгію й прилучила її до себе? Хиба „продукційні сили“ були причиною того, що Бельгія стала зовсім самотійною державою? Як би в 30 роках XIX ст. у Голяндії були марксісти того типа, як теперішні російські марксісти, вони напевно доводили би бідним Бельгійцям, яка велика шкода для них відділяти ся від Голяндії, кричали би на цілий світ, що сотворенє самотійної Бельгії здержить розвиток у Голяндії „продукційних сил“, а тим самим здержить і її розвиток взагалі, що самотійна Бельгія теж не матиме змоги до доброго розвитку, що вона буде державою реакційною, що бідний бельгійський нарід буде страшно терпіти від свого мілітаризму і т. д. і т. д.

Як би подібні аргументи висловив би хто проти державного істнованя Бельгії, а при тім послав ся би ще на те, що „розвій продукційних сил“ вимагає, допустім, прилученя Бельгії до Німеччини, московські й українські марксісти напевно сказали би про такого соціяліста, що він звичайний німецький реакціонер-націоналіст найгіршої марки. Ну, а говорити про те, що Україна, яка має територію значно більшу від території Німеччини, яка має більше населеня ніж Франція і рішучо всі дані до самотійного економічного істнованя, мусить бути при Росії, се инша річ! А основа для такого говореня полягає зовсім не в славетнім „розвитку продукційних сил“, а просто напросто в туподумности й консерватизмі думки московських марксистів і їх українських підголосків, а головно в їх російським патріотизмі. Вони обурюють ся на німецьку соціаль-демократію, що вона в сій війні підтримує правительство. Але се не перешкоджає значній їх частині підтримувати Росію в сій війні, яка, як се отверто заявили міродатні російські чинники, має на ціли

здобуте не лише Галичини для остаточного знищення українського руху, але й здобуте Царгороду. Що робити — тут се потрібне для ортодоксально-соціалістичного молоха — розвитку продукційних сил у Росії! А причиною сеї дурної, але в своїй дурноті безлично-брехливої аргументації є лише те, що єї російські соціалісти лише були колись соціалістами, та й то зовсім не „інтернаціональними“, як вони чванькувато любили себе називати, а лиш московськими, і ще й централістами в додатку, а тепер, при сій війні вийшло лиш шило з мішка, й вони поставали „патріотами“ в найгіршому значіню сього слова, людьми, що зрадили не лише свій соціалізм, революційність і демократизм, але навіть інтереси власного, доси ще поневоленого й так малокультурного народу.

Ми досі ніде ще не чули, щоби німецьке правительство проголосило, що його цілю в сій війні було здобуте Бельгії й прилученє її до Німеччини. Натомість ми чули від самого російського правительства і від впливових російських кругів, що здобуте української Галичини — се одна з цілей Росії в теперішній війні. Мотивувало ся се, як і треба було сподівати ся, традиційним способом — в імя прилученя до „Руси“ „підяремного руського народу“, в імя його визволеня від „німецького“ ярма, дарма, що сей нарід від німецького ярма зовсім не терпів, дарма, що в сій війні він увесь, від буржуазії до соціалістів, однодушно, без вагання і з власної волі, активно став на сторону держави, де знайшов для себе відповідні умови для свого розвитку, виступив з як найбільшим завзятем проти своєї мнимої освободительки — Росії. Соціалісти, між иншим і російські, дуже обурюють ся на напад Німеччини на Бельгію, дуже обурюють ся вони й на жорстоке поступованє там німецького війська. А тим часом, чи багато слів протесту зі сторони російських соціалістів знайшло доси поступованє російського правительства в українській Галичині? А в Бельгії Німці не нищили систематично бібліотеки, музеї, народні читальні; в Бельгії не заборонили Німці уживанє французької мови; в Бельгії не силують вони силою нагайок населенє переходити на протестантизм; в Бельгії не замикають Німці масово священиків і інтелігенцію до в'язниць і не засилають їх на Сибір, як се робить ся в Галичині; в Бельгії не забирають від батьків сотки маленьких дітей і не перевозять їх до Німеччини, щоби там виховати їх на Німців. В Бельгії населенє терпить лише там, де сього вимагають воєнні операції. В Галичині — се похід з вогнем і мечем на знищенє української культури, українського народу. Та до сих справ російські соціалісти доси ще не навчили ся мати зрозуміння!

Кінчимо — Залізом і кровю вчить житє народи Європи розуму. Теперішня війна — се лиш одна лекція. І сенс сеї лекції є тої, що доки існує російська імперія, доти не може бути спокою в Європі, доти не можна там думати ні про безпечний розвиток демократії, ні про безпечний розвиток соціалізму.

Без побитя й розбитя Росії нема що думати про європейський поступ. А розбите Росії неможливе без визволення України від її панованя. Се починають розуміти вже буржуазні політики й дипломати в Австрії й Німеччині. Але й соціалісти повинні зрозуміти нарешті, що визволене України теж лежить в інтересах міжнародного соціалізму.

За редакцію

Микола Залізняк.

I. Вступ.

Втягнувши в свій круговорот також український нарід, теперішня війна поставила перед ним питання, яке становище зайняти супроти воюючих сторін.

Війна застала український нарід в положенню, в яким він, не маючи державної самостійности, не може виступити в ролі окремого державного чинника, а при тім силою своєї державної приналежности знаходиться в обох воюючих таборах.

Живучи своїм національним життям, свідомий своєї національної ціли, український нарід не може помирити ся з становищем, яке вказує йому в його теперішній війні його державна приналежність, сповняючи без застережень по обох сторонах обовязки лояльного підданого, служачи тільки оруddем держав, з якими злучила його історична доля.

Як в часі мира, так тим більше в часі війни український нарід мусить вести свою самостійну національну політику, відповідно до його національних змагань, до його національного ідеалу Вільної України.

Становище, яке має зайняти український нарід в теперішній війні, зводить ся в даних обставинах до питання, чи побіда чи погром лежать в його інтересі: держав Середньої Європи чи Росії?

Обмірковуючи се питання, треба розглянути відносини між Росією (як Росією-урядом так і Росією-громадянством) й Україною як в минувшості так і в теперішности, установити на основі минувшості й теперішности тенденцію розвитку російсько-українських відносин в будучности, розглянути можливості, які може принести для Росії, як державного організму теперішня війна, в кінці оцінити кожду з тих можливостей з огляду на інтерес українського народу.

Тоді відповідь на поставлене питання насунеться сама собою. Тоді стане ясно, що з історичного укладу відносин між Росією й Україною, який — додаймо — є в цілости ділом російської політики, виходить, що інтерес українського народу йде по лнії погрому Росії.

Таким чином здійснила ся би тільки історична Немезіс; Росія пожала би тільки те, що посіяла на протязі півтретя столітя своєї політики в українській справі.

II. Політика російського уряду супроти України.

1. Від Переяславського договору до повного зруйнування самотійности України.

Переяславський договір (1654 р.), яким український гетьман Богдан Хмельницький, визволивши Україну з-під панування польської Річи посполитої, признав зверхність московського царя, був чим иншим в очах Великого Гетьмана і козацької старшини, а чим иншим знов в очах Москви.

В очах Богдана Хмельницького і козацької старшини, Україна, приймаючи зверхність московського царя, забезпечувала свою державну самотійність проти Польщі, Туреччини, Кримського хана, взагалі проти своїх зовнішніх ворогів, проти яких Москва силою Переяславського договору повинна була обороняти Україну. Натомість і думки не було, щоб Україна зрікала ся своєї державної самотійности супроти Москви, стаючи органічною частию московського царства; Переяславський договір дуже докладно забезпечує державну самотійність України супроти Москви. На основі Переяславського договору Україна й Москва зовсім не злучили ся в одну державну цілість. Спільна для обох була тільки особа монарха, зрештою і Москва й Україна задержували свою державну окремішність.

Коли шукати для Переяславського договору відповідної формули в науці державного права, то злука України з Москвою підходить під одну з форм союзу держав, а саме під понятє т. зв. реальної унії, яка полягає на тім, що дві держави лучить обовязкова спільність особи монарха. Можна би порівнати союз України з Москвою до теперішнього союзу Австрії з Угорщиною, при чім додати треба, що Україна мала в деяких областях більшу самотійність, ніж теперішні часті австро-угорської монархії, — прим. виборного гетьмана, право вдержувати дипломатичні зносини з чужими державами і т. д.

Словом, Богдан Хмельницький і козацька старшина розуміли Переяславський договір як союз України з Москвою в цілі збереження державної самотійности України. Так само розуміли відношення України до Москви й наслідники Великого Гетьмана і як тільки хто з них бачив, що союз з Москвою грозить Україні втратою самотійности, зараз оглядав ся за иншими союзниками, щоби розірвати союз з Москвою. Таку ціль мала Гадяцька умова за Виговського (1659 р.), договір Дорошенка з Туреччиною

(1669 р.), договір Мазени з шведським королем Карлом ХІІ, відновлений по полтавській битві Орликом.

Не так розуміла Переяславський договір Москва. Для московських царів, як стало ясно видно з їх політики супроти України таки ще за життя Богдана Хмельницького, Переяславський договір був тільки шляхом до досягнення тої цілі, до якої Москва змагала супроти України від тої хвилі, коли між руськими племенами в їх історичнім розвитку почав зазначувати ся розділ на два національні (національно-культурні і національно-політичні) центри: північний, московський, і південний, український. З тої хвилі проявляє московський центр невпинне змагання: З'єдинити всі руські землі під своїм пануванням і накинати їм разом з своїм політичним пануванням своє національне обличчя. З тою метою Андрій Боголюбський зруйнував і ограбив Київ. З тою метою Олексій Михайлович заключив з Богданом Хмельницьким Переяславський договір.

Що Москва не думала держати ся постанов Переяславського договору, що Переяславський договір був для неї тільки способом, яким вона задумала дістати Україну в свої руки, се показало ся ще за життя Великого Гетьмана, який і почав придумувати, як би розірвати небезпечний для України союз з Московією.

Думали про се й його наслідники і — як зазначено вище — не-раз — не два в звязку з ріжними політичними комбінаціями хапали ся за зброю, щоби захистити самостійність України від московської політики, аж доки битва під Полтавою 1709 р. не рішила долі України — як отсе бачимо — на більш ніж два століття.

Після Полтавської битви діло поневолення України не зустрічало вже більших перешкод. Та все таки треба було ще майже цілого століття плянової акції російського уряду, щоби зломити політичну самостійність України і знищити українську національну культуру. Сей процес руйнування української самостійности можна вважати закінченим в 1781 р., за цариці Катерини ІІ. Останки політичної автономії України знесено, край поділено на губернії, заведене кріпацтво.

Таким чином політично Україна стала органічною частию російської держави без найменшого сліду своєї недавньої самостійности. Що-до національної культури висші верстви, ті, що представляли культуру, змосковщили ся. Словом, при кінці 18-ого століття могло здавати ся, що Росія досягнула свою ціль що-до України.

2. Російський уряд супроти українського національного відродження.

Так здавало ся і російському урядови, і він на перші прояви українського національного відродження, аж до 1840-х років, не звертає майже ніякої уваги.

Аж Кирило-Методіївське Братство своєю політичною тенденцією звертає на себе очі уряду і стягає важкі кари на братчиків, до яких належать тодішні найвизначніші діячі українського національного відродження — Шевченко, Костомарів, Куліш та ин.

Але й долю членів Кирило-Методіївського Братства треба приписати не стільки тому, що вони були Українці, скільки реакційному режимови Миколи I. взагалі.

На український національний рух як небезпечну для Росії політичну силу починає російський уряд звертати свою увагу аж в 1860-их і 1870-их роках, доходячи до рішення, що українство на стільки небезпечне для російської держави, що його треба з корінем знищити. Сей корінь — українську мову і літературу мав за задачу знищити указ 1876 р.

Ще до початків українського національного відродження все українське як в правнопубличнім життю на українській землі (адміністрація, суд, школа, церков), так і в культурнім життю українського громадянства було усунене і заступлене російським. Українське національне відродження почало поволи витискати російщину з культурного життя громадянства, українізувати громадське життя на Україні. Появила ся українська книжка, розширюючи ся на всі області письменства, український театр, початки української школи (в формі недільних шкіл у Києві) з виглядами українізувати шкільництво, почало виростати свідоме українське громадянство.

Се була початкова стадія українського національного відродження. При що-раз більшій націоналізації культурного життя громадянства на Україні появили ся б були силою природного розвитку змагання до українізації правнопубличного життя, до заведення української мови в адміністрації, суді, школі, церкві, в органах самоуправи і т. п.

Указ 1876 р. не тільки перервав сей природний розвиток, але зруйнував і все зроблене вже українським національним відродженням.

Заборонивши вживання української мови в усіх областях письменства, як також музичного і театрального мистецтва і замкнувши доступ на російську Україну українській письменській продукції за кордоном, де вона мала природну підставу розвитку і вільніші умови на українській

землі в конституційній Австрії, російський уряд повернув Україну властиво в такий стан, в якому вона знаходила ся безпосередно перед початками національного відродження,— з тим, що старати ся змінити той стан являєть ся злочином супроти держави.

Указ 1876 р, являєть ся єдиним унікатом в історії національних переслідувань, не виключаючої самої Росії; навіть російський уряд не видав такої заборони проти ніякого иншого з поневолених народів своєї держави*).

Указом 1876 р. установлено, що нема й не може бути України і є тільки „єдина, неподільна Росія“. Все правно-публичне життя на Україні як було, так остало російське, а указ 1876 р. відібрав усяку змогу українського національного розвитку, який міг би в будучности змінити сей стан.

Указ 1876 р. українство як таке без огляду на його зміст, на його політичні, соціальні, культурні змагання проголошує злочином супроти російської держави. Український переклад евангелія являєть ся перед лицем російської держави таким самим злочинним ділом, як прим. пропаганда соціально-революційних ідей. Бути Українцем — значило: бути державним злочинцем.

В таких умовах, з малими змінами в напрямі лагідности або строгости, залежно від кождочасного настрою влади, оставала Україна аж до російської революції 1905 р. В таких умовах розвивала ся українська література, росла українська національна свідомість, дозрівала українська політична думка, йшла партійна диференціяція між українським громадянством.

Україна переходила шлях від літературного до політичного відродження, від свідомости національно-етнографічної окремішности, до свідомости окремішности національно-політичної, — а російський уряд все стояв на своїм, що України нема й не може бути, є тільки єдина неподільна Росія, на скільки-ж проявляєть ся українське національне життя, то се є злочин супроти „єдиної, неподільної Росії“, злочин, який треба винищувати, переслідувати, карати.

Таким чином століття українського національного відродження не принесло ніяких змін в політичнім положенню України в російській державі. Правно-публичне життя на українській території носило далі російський національний характер; законні основи для розвитку українського національного життя і здобування що-раз більшого законного простору в державі не існували. Українське питання, як

*) Литовцям заборонено було на якийсь час вживати латинської азбуки, але не рідної мови.

одна з проблем державного життя для російського уряду не існувало. Українську територію вважав російський уряд російською національною територією, український нарід — частию російського народу, українську мову — простонародним діалектом — російської мови. А змагання здобути українському національному життю признання держави вважалося не природним законним змаганням, для якого треба знайти заспокоєння в відповідних формах державного ладу, тільки злочином супроти держави.

3. Українська справа в „конституційній“ Росії.

Російська революція 1905 р., як не принесла основної переміни політичного ладу російської імперії, даючи Росії тільки конституційну вивіску — безсильний супроти уряду парламент, так само не принесла зміни політичного положення українського народу.

Єдина основна зміна — се те, що в бурхливих хвилях революції потонув указ 1876 р. Кажемо: потонув, бо формально ніхто його не зміняв; обі сторони — українське громадянство й російський уряд — з вибухом революції признали його мовчки неіснуючим; опісля ж, хоч настала реакція, яка приносила все нові й нові постанови проти українського слова, уряд доси не поважився пробувати воскресити обовязкову силу указу 1876 р.

Можна сміло сказати, що українська газета і книжка, появляючи ся після перших побід революції „явочним порядком“, себ то не дбаючи про дозвіл орґанів влади, на арені громадського життя завоювала собі право на життя.

Одначе як тільки власть очуняла і почала знов забирати в свої руки панування в державі, появили ся нові обмеження українського друкованого слова, обмеження, які мали метою спинити його розвиток та ослабити його силу впливу на громадянство.

Виконуючи „тимчасові постанови про пресу“, які обовязують і доси, російський уряд зачислив українську пресу до „иностранческ-ой“ себто чужоплемінної преси, яка по згаданим постановам підпадає під важчі приписи, ніж преса російська (прим. що-до часу, в яким пресова власть має видати дозвіл на видавання газети і. т. д..)

Та рівночасно, виконуючи постанови митового договору з Австро-Угорщиною, той сам російський уряд зачислив українську літературу до російської літератури, щоби, користаючи з постанови, що привіз російської літературної продукції з Австро-Угорщини до Росії підлягає митовій оплаті (літературна продукція в інших мовах вільна від тої оплати), накладати митову оплату на українські книжки,

видавані в австрійській Україні і таким способом утрудняти духови звязки між російською й австрійською Україною.

Ся двояка практика російського уряду, який в однім випадку вважає українську літературу чужоплемінною, в другім російською, а все з метою примінити до неї некорисніші для неї постанови, — свідчить ясно про тенденцію сучасної російської державної влади супроти українського слова.

Та репресії російського уряду супроти українського друкованого слова сим не обмежили ся.

Історія конфіскації і грошових кар на українські періодичні й неперіодичні видання показує, що російський уряд до українських видань прикладає зовсім иншу міру як до російських. І що вільно видавати російською мовою, те в українській мові зустрічає конфіскацію і грошова кара. Тенденція російського уряду ясна: спинити розвиток українського друкованого слова і відвернути від нього інтелігентні верстви українського громадянства, особливо молодіж, яка, не знаходячи в українській літературі заспокоєння своїх духових потреб, мусить звертати ся до літератури російської.

Дальшим способом репресій російського уряду супроти українського друкованого слова являють ся переслідування читача української газети, брошури, книжки. До селянської маси українське друковане слово таки просто не допускається місцевою адміністрацією; інтелігенцію переслідують, проганяють зі служби; з публичних бібліотек українська газета, брошура, книжка прогнана.

Ще гірше ніж з українським друкованим словом стоїть справа з українськими товариствами. Українська газета і книжка все таки якось животіла; натомість українські товариства — з малими виїмками — всі позакривано, не дозволяючи закладати нових, а ті що ще остали, взято під таку „опіку“, що навіть рефератів українською мовою читати в них не вільно.

В початках „конституції“ на Україні почав виростати цілий ряд товариств, користуючи ся законом про товариства. Та швидко показало ся, що той закон не для Українців писаний. Уряд почав заложені товариства закривати, а президент ради міністрів Столипін, з приводу розглядання сенатом одної з жалоб проти недозволення українського товариства, дав пояснення, що до заложення нових українських товариств адміністрація повинна не допускати, а існуючі закривати незалежно від того, що ті товариства відповідають постановим закона про товариства: сам український характер товариств являється достаточною основою вважати їх протизаконними і недозволяти на їх існування.

Се поясненне Столипіна дало російській адміністрації знамениту зброю проти українських товариств, які швидко одно за другим позникали з лиця землі. Дійшло до того, що не дозволено навіть заложити товариство для охорони Шевченкової могили.

З окремих актів протиукраїнських репресій треба згадати переслідування учасників всеросійського учительського з'їзду, який виступив з домаганням української народної школи, і заборону святкування 100-літнього ювілею уродин Шевченка, заборону, на яку українське громадянство в Києві відповіло великою демонстрацією.

Переходячи до законодатної діяльності російського уряду, яка від 1906 р. відбуваєть ся в конституційній формі, себто через двопалатний російський парламент, Державну Думу і Державну Раду, треба найперше згадати про справу українського представництва в російськiм парламенті.

В першій і другій Державній Думі українське представництво було доволі численне й подавало як найліпші надії на будуче. Перший і другий раз ішла жива організаційна робота, яка виявила ся на-зверх заложенням української громади і видаваннем окремого органу (Вісти з Думи), виясняли ся програмові питання, навязували ся зносини з іншими думськими фракціями. Одначе і в першій і в другій Думі коротке життя і швидкий розпуск їх не дав сій творчій праці українства на парламентарній арені розвинути ся як слід і принести свої плоди.

Тимчасом сенатські пояснення виборчого закону з червня 1907 р. й повна поразка реакції спричинили, що вже в третій Думі не стало свідомих українців, — стан, який доси не змінив ся.

Що-до законодатної ініціативи російського уряду, на скільки вона проявляла ся в Думі, то її характер був усе різко протиукраїнський, обрусительний. Се особливо виявило ся в законопроєктах про народню школу, про судівництво та ин. Даючи — що правда, дуже мінімальні — права всім іншим „місцевим“ мовам, ті законопроєкти виключали вживання української мови, а виступи деяких поступових послів в обороні української мови мали той наслідок, що уряд з реакційною більшістю Думи тільки ще яснійше формулував протиукраїнський характер тих законопроєктів.

Словом, політика російського уряду супроти України з заведенням „конституції“ зовсім не змінила ся. Російська державна власть й до нинішню дня продовжує політику, розпочату ломанням Переяславського договору, політику, яка стоїть на тім, що в межах російської держави нема місця для вільного національного життя українського народу.

III. Українська справа й російське громадянство.

1. Від початку 19-ого століття до революції 1905-6 р. *)

Розглянувши відношення Росії-уряду до України, переходимо до питання: як ставила ся до української справи Росія-громадянство, — те російське громадянство, яке на протязі цілого минулого століття і аж до наших днів вело геройську боротьбу проти російського царизму за перебудову державного ладу російської імперії на основах політичної свободи і соціальної справедливості?

Здавало ся би, що Україна — найбільш поневолена країна царської імперії — знайти повинна серед російського громадянства в його боротьбі з царизмом найбільше зрозуміння для свого положення і своїх визвольних змагань, — що російське громадянство, виступаючи проти царизму, тим самим повинно виступати, як горячий оборонець України, її політичної самостійності, знищеної царизмом, її прав на свободне національне життя, відобраних російським урядом, — що в програмі визвольних змагань російського громадянства до перебудови державного ладу російської імперії одну з найважніших точок повинна творити — воля України.

Одначе дійсність дає нам зовсім инший образ. Історія розвитку політичних ідей серед російського громадянства дає нам яркий примір, який вплив на формування політичної думки громадянства має держава — фактом свого існування і своїм впливом на виховання громадянства. Виростаючи в централістичній імперії, навчаючи ся історії свого народу і своєї держави в урядовім дусі, російське громадянство незаметно для себе переймало ся в національній справі й особливо що-до України поглядами і тенденціями російського уряду. І як царський уряд з всесильного Петербурга старав ся зробити з цілої російської імперії одну всеросійську тюрму, так російське громадянство в своїх визвольних змаганнях мріяло — так само з всесильного Петербурга перемінити цілу російську імперію у всеросійський рай. Про те, що російська імперія, побудована на поневоленню цілого ряду народів, повинна розпасти ся на свої природні частини, з яких кожда має право жити своїм вільним життям, про те мали відвагу думати й говорити тільки нечисленні діячі і групи російського громадянства.

*) Докладне розроблення сеї теми дають праці: „Историческая Польша и великорусская демократія“ М. Драгоманова (Женева 1882) і „Польський і руський революційний рух і Україна“ М. Лозинського (Львів 1908).

Урядовий погляд на національну справу в російській імперії російське громадянство зміло скріпити аргументами, взятими з області ідей космополітизму й інтернаціоналізму. Для російського громадянина, що поклонявся модерним загально-людським ідеям, вселюдське на території російської імперії все зливалося з всеросійським і могло здійснюватися тільки як всеросійське. А підношення національного питання видавалося йому вузьким партикуляризмом, шкідливим для здійснення вселюдських ідей. Той сам російський громадянин, який з запалом виголошував заповіт Тургенєва про російську мову, якому плекання й береження російської мови видавалося таким природним, як сонце і воздух, який як на божевільного поглянув би на Німця, Француза чи Англичанина, коли хто з них сказав би, що російська національність, російська мова й література, політична самостійність російської нації. — се все прояви шкідливого партикуляризму з огляду на вселюдські ідеї, які заступають вони — Німці, Французи чи Англичани, той сам російський громадянин змагання українського народу до збереження своєї національності, розвитку своєї мови й літератури, здобуття втраченої політичної самостійності пачкував як реакційний шкідливий партикуляризм.

Очевидно, спорити з такими поглядами значило би розбивати отворені двері. Сеж ясно, що вселюдське відноситься до змісту, не до форм, що воно може проявлятися в як найрізномородніших національних формах, що в цілій природі до людської громади включно існує як найбільша різномородність. І нема ніякої розумної причини, чому як раз розвиток української національності, вільне життя українського народу треба вважати шкідливим з огляду на вселюдське. Невжеж тому, що історичним змаганням Москви являється розростися коштом України?

Та досить, що власне так укладалися ці поняття в умі російського громадянства; вселюдське підмінювалося всеросійським і шкідливим для вселюдського проголошувалося те, що стояло на шляху всеросійського.

Особливо, що що-до України російське громадянство під впливом російського уряду, який в своїх інтересах стояв на становищі національної єдності т. зв. „руського світа“, все готово було радше схилитися до поглядів уряду, ніж признавати Україну окремим національним організмом.

І ми бачимо на протязі цілого 19-ого століття й аж до наших днів, як те саме російське громадянство, яке веде боротьбу з царизмом за перебудову державного ладу російської імперії, до української справи ставить передовсім байдуже, відзначаючи ся при тім повним незнанням

справи. А коли йому про українську справу нагадати, воно виявляє невдоволення, що ось мовляв стільки важних діл треба вирішити, а ви ще з своєю партикулярною справою лізете, мішаючи загальному ділу. І чим ближше до наших днів, те невдоволення в деяких кругах російського громадянства переміняється в становище так само вороже, як становище російського уряду до української справи.

На самому початку 19-ого століття зустрічаємося серед російського громадянства з рухом декабристів, який мав на меті завести конституційний лад в Росії. І коли ми заглянемо до тої програми декабристів, яку представляла „Русская Правда“ Пестеля, то побачимо там таку саму централізаційно-обрусительну систему, як і в політиці тодішнього російського уряду та його попередників. Виділяючи Польщу в окрему державну одиницю, залежну від Росії, Пестель заявляє, що всі інші землі російської імперії повинні стати національно російськими, не виключаючи навіть Фінляндії. Коли-ж Польща не згодила б на таку залежність від Росії, яку призначає їй „Русская Правда“, тоді і Польщу треба включити до Росії, і тоді вона також має стати національно російською. Словом, та сама централізаційно-обрусительна система, яка була традиційною політикою російського уряду, тільки ще уліпшена. Всі народи на всім просторі російської імперії повинні бути „руськіє“ — рішає Пестель і довести до сього ставить за головну задачу тій конституційній Росії, за яку декабристи поклали свої голови.

Безперечно, політичні ідеї декабристів не були чужі і на Україні, де вони звязувалися з традиціями політичної самостійності України. Але між українськими політичними кружками й російськими декабристами не було тісніших звязків, яким перешкаждали власне централізаційно-обрусительні тенденції російських декабристів.

Се ясна річ, що від здійснення програми Пестеля годі було сподіватися привернення політичної самостійності України; се програма домагалася переведення зросійщення України до-краю.

В 1840-их роках бачимо, як в російських передових літературних кругах проявляється вороже відношення до відродження української літератури, якому дає вислів критик Белінський. Дістається там і українській мові і українським літературним сюжетам і обробленню їх; словом, западає рішення, що се груба, мужицька мова, нездібна до розвитку, до осягнення вершин літературної творчости.

В 1850-их і 1860-их роках в життю російського громадянства виділяються особливо Бакунін і Герцен. Сі два велитні російської громадянської думки замітні й тим, що

для них Україна — живий національний організм, який має право на вільне життя.

Особливо Бакунін, в зв'язку з своїми анархічними поняттями про державу і своєю пропагандою соціальної революції, проводить свою політичну думку до кінця, заявляючи, що російська імперія повинна розпасти ся, щоби народи, поневолені нею, могли відзискати свою свободу і самостійність. З окрема що-до України Бакунін належить до тих виїмків серед діячів російського громадянства, що говорячи про злочини царизму, ніколи не забував згадати про злочин поневолення України.

Близьким до Бакуніна був у поглядах на національну справу в російській імперії Герцен, який уважав своїм політичним ідеалом череміну Росії в федерацію вільних народів. Тільки підчас польського повстання 1863 р. Герцен на стільки захопив ся можливістю повалення царизму, що в своїх міркуваннях про польсько-російські відносини иноді забував, що між Польщею й Росією знаходиться Україна, яка має право на вільне життя і незалежність від обох. Але взагалі становище Герцена в українській справі належить до ясних сторінок політичної думки російського громадянства.

Та при тім треба зазначити, що загаль російського громадянства не поспівав за тими виїмковими постатями.

Ледви після важкого режиму Миколи I. українське національне життя в початках панування Олександра II. почало пускати нові парости, маючи тепер під собою міцний ґрунт — визволену з кайданів кріпацтва народню масу, як на українство посипали ся нові переслідування, яких завершенням був указ 1876 р.

Ані сї переслідування ані навіть указ 1876 р. не розворушили як слід совісти російського громадянства і не зустріли ся з протестом, який повинен би вибухнути проти заковування живої душі народу в могилу. Політика царського уряду не остала без впливу на думку і совість російського громадянства в українській справі: совість притупила ся, а думка що-раз більше привчала ся вважати Україну одною з провінцій „єдиної, неділимої Росії“, український нарід — частию „великого російського народу.“

1870-і роки виповняє що-раз інтензивнійша діяльність російських революційних груп, яка знаходить завершення в історичнім акті 1881 р., в убійстві царя Олександра II., зорганізованім і виконанім „Народною Волею“.

Кожда з тих революційних груп мала в програмі свободу народности й мови, деякі з них говорили про автономію й федерацію, — але від занятя ясного становища що-до України всі вони ухиляли ся. Ясне ставлення справи

відношення між Україною й Росією вважали вони шкідливим для „загальної справи“ і в своїй практичній діяльності — одні менше, другі більше — ставилися до цього негативно. Для ілюстрації вкажемо на становище Драгоманова серед російської політичної еміграції, з якою він в кінці зовсім розійшовся. Дійшло до того, що його працю „Историческая Польша и великорусская демократія“, працю, яка на все збереже своє монументальне значіння як критичне освітлення даного періоду політичної думки російського громадянства, нап'ятовано з боку російської еміграції в одній брошурі*) як „боротьбу з російськими революціонерами“!

Революційний рух на Україні проявлявся чи не сильніше як у властивій Росії, і український елемент грав у ній велику роль. Але — з затертою національною свідомістю — віддавав він собі в цілості „загальній справі“, не хочаючи розуміти, що та „загальна справа“ є властиво російською справою та що справжня загальна справа, справа визволення всіх народів Росії з-під царського гнету й утворення для них природних підстав свободного розвитку, зовсім не вимагає, щоб Україна зречлася самостійного національного життя і була тільки матеріалом для збільшення числа й могутності російського народу.

Розуміється в відношенні окремих революційних груп до української справи були різні відтінки. В самій „Народній Волі“ бачимо різниці між південними, українськими, і північними, російськими елементами: перші були автономісти і федералісти, другі — централісти.

Щодо цього характеристична переписка одного з героїв „Народної Волі“, Желябова з Драгомановим. Желябов, родом з України, студент одеського університету, на уваги Драгоманова, що українські елементи в російському революційному руху потопають в російському морі зі шкодою для України, оправдує се обставинами, недостатчею сильного українського політичного руху. „Де наші Фенії, де Парнель?“, питає він неначе з відтінком жалю, що Україна не веде такої боротьби за самостійність як Ірландія.

Але українським Парнелем ані Желябов ані ніхто з тих синів України, що поклали життя своє в революційній боротьбі з російським царизмом, не став...

Час від упадку „Народної Волі“ до революції 1905 р. був періодом наростання нових сил серед російського громадянства, наростання, якого плодом і явилася революція.

*) В. Черкезовъ. Драгомановъ изъ Гадяча въ борьбѣ съ русскими революціонерами.

Політичну думку російського громадянства в сїм періоді треба прослідити в отсих її проявах: в легальній пресі і загалом в сфері легальної діяльності російського громадянства, в ліберально-конституційнім русі, який, опановуючи вище зазначену сферу легальної громадянської діяльності, рівночасно творив нелегальні осередки політичної пропаганди, в кінці в соціалістичнім русі, який нелегальною діяльністю старався порушити російську народню масу в ім'я її політичних і економічних інтересів.

В сфері легальної діяльності російського громадянства бачимо далі байдужість до української справи, отупіння громадянської совісті, пересякання урядовими поглядами на українську справу. Російська поступова преса доступна для всяких питань, які ворушать життя російської імперії, в тій числі й для питань національних, як фінляндське, польське, вірменське чи жидівське, тільки не для українського питання. Українське життя, здавлене урядовою політикою, проявляє себе назверх, що правда, слабо, — але й тих слабих проявів російська преса не реєструє, не дошукується за причинами тої слабости, не старається розглядати українське питання в його історичнім зв'язку, як питання здобуття вільного життя для народу, який царський уряд віроломно хоче стерти з лиця землі. Стаття на українські теми в російській пресі являється рідкістю; скільки їх потонуло в редакціях, про це багато розповіли би українські діячі в Росії.

Очевидно, дуже легко можна звалити винуватість на важкі цензурні умови. Але не всю! Цензурні умови не заставляли прим. Пипіна виступити проти окремої історії української літератури*) з поглядом, що місце історії української літератури тільки в загальній історії російської літератури.

Словом, російське громадянство в найліпшій разі дивилося на Україну як на російській Прованс, одобрювало українські змагання тільки наскільки вони не виходили поза межі етнографічного культу для місцевих окремішностей. Але при тій байдужості дивилися, як важка рука царського уряду старалася ті окремішності з корінням знищити.

Ліберально-конституційний рух, який в початках 1880-их років тямив ще традиції Герцена і — не без впливу Драгоманова — проявляв в деяких своїх групах автономно-

*) „Особая история малорусской литературы“ — з приводу „Історії“ професора львівського університету Омеляна Огоновського.

федераційні змагання*), — чим ближше до нашого часу ставав тим більше централістичний і в консеквенції сього що-до України обрусительний.

Се особливо треба сказати про „Союзъ Освобожденія“ і його заграничний орґан „Освобожденіє“ (1903—5), що виходив спершу в Штутгарті, а опісля в Парижі під редакцією Петра Струве, з якого поглядами на українське питання ми ще мати-мемо нагоду зустріти ся.

За цілий час видавання „Освобожденія“ українське питання для сього орґану не істнувало. Аж при кінці його існування появилось ся в ньому на українські теми пару статей полемічного характеру, в яких сказано, що покликувати ся в українській справі на переяславський договір і взагалі думати про політичну окремішність України від решти російської держави являєть ся крайнім націоналістичним шовінізмом.

Додати треба, що під сими статтями був підписаний „Украинець“, який промовчування українського питання редакцією „Освобожденія“ старав ся оправдати тим, що редактор журналу не спеціаліст по українському питанню, — оправданє що найменше дивне для редактора орґану, призначеного заступати програму конституційної перебудови російської імперії!

Рівночасно Петро Струве продукував ся на шпальтах „Освобожденія“ як спеціаліст по польському питанню, домагаючи ся привернення політичної самостійности Польщі в межах віденського конґресу 1815 р. з корективами, відповідними сучасним відносинам.

І ся подвійна міра: що в польськім питанню віденський конґрес уважали російські конституціоналісти для себе обовязуючим, а рівночасно обурювали ся на саму згадку про Переяславський договір, — особливо біла в очі.

Аж на однім зі зїздів „Союза Освобожденія“, коли вже в Росії піднімала ся хвиля революції, заговорено про українську справу й на домагання делегатів з України в програму конституційної перебудови російської імперії прийнято також автономію України (побіч автономії Польщі, Литви і Закавказя). Та се домагання як прийнято під натиском обставин, так — як побачимо далі — зі зміною обставин зникає воно з програми російських лібералів.

Російський соціалістичний рух розвивав ся головнo в двох партіях: російській соціально-демократичній робіт-

*) Пор. женеvське „Вольное Слово“ під редакцією Драгоманова і його-ж програму „Вольный Союз — Вільна Спілька“.

ничій партії і партії соціалістів-революціонерів *). Перша з них — копія західно-європейської соціальної демократії; друга ріжнила ся від першої ширшим розумінням поняття „робочого народу“, в яке включала не тільки пролетаріят в точнім розуміню слова, більшою увагою до аграрної справи (що впливало власне з її розуміння поняття „робочого народу“, до якого зачисляла вона також все „робоче селянство“) і — в тактиці — уживанням терору.

Для обох сих партій характеристично, що обі вони вважали себе державними партіями, а рівночасно обі носили російській національний характер і ні в організаційній будові ні в партійних виданнях не старали ся стати справді представниками робочого народу всіх народностей російської імперії.

В програмі державної перебудови російської імперії російська соціальна демократія **) стояла на чисто централістичнім становищі, виходячи з того, що в інтересах пролетаріату лежить як найбільше об'єдинювання, а не роз'єдинювання. Автономію допускала соц.-дем. програма тільки в дуже вузких розмірах місцевих самоуправ, отже в розмірах, в яких не було місця для автономії націй. Партійний орган „Искра“ отверто заявляв, що „не діло пролетаріату проповідувати автономію і федерацію“.

Правда, в програмі було також признание права „національного самоозначення“, але до сеї точки програми партійний орган додав коментар, що з признавання „права національного самоозначення“ зовсім не впливає признание національної автономії і федерації в перебудові російської держави. Нація має право рішати про себе — і се ствержує признание права національного самоозначення в партійній програмі; але партійна програма сим ще не каже, яке використання сього права нацією вважаєть ся згідним з інтересами пролетаріату. Автономно-федераційну перебудову держави вважає партія для пролетаріату шкідливою і тому вона вважає за потрібне впливати через пролетаріят в тім напрямі, щоби ні один з народів російської держави не смів зробити з „права національного самоозначення“ ужитку в напрямі перебудови держави на федерацію автономних областей: „не діло пролетаріату проповідувати автономію і федерацію“.

*) Підрозділи в сих партіях на окремі групи лишаємо на боці.

**) З виїмком соц.-дем. групи „Жизнь“, яка домагала ся поділу держави на області відповідно до національних окремішностей й організації держави на автономно-федераційних основах. Одначе „Жизнь“ була тільки літературною групою, яка швидко зникла з політичної арени.

Се становище російської соціальної демократії до національної справі старається партійний орган пояснити аналогією з області свободи організацій: ми, каже, признаємо свободу організацій, але з того не виходить, щоб ми вважали корисною всяку організацію і приміром не поборювали клерикальних організацій.

Стоячи на чисто централістичнім становищі що-до перебудови російської держави, російська соціальна демократія пильно зберігала централізм і в своїй власній організаційній будові, не хотючи нічого й чути про автономію національних організацій в партії. Так прим. „Українська Соціально-Демократична Спілка“, яка повстала з розбиття „Революційної Української Партії“ на „Спілку“ і „Українську Соціально-Демократичну Робітничу Партію“, з'єднавши ся організаційно з російською соціальною демократією, швидко стала національно-російською організацією партії на території України.

Партія соціалістів-революціонерів в програмі перебудови російської держави признавала автономно-федераційний принцип. Що-до партійної організації, вона, маючи фактично російський національний характер і не маючи односторонніх груп серед інших народів Росії, не була примушена займатися в практиці сею справою.

Відродженє анархістичної ідеології в російським революційнім русі, який швидко після смерті Бакуніна почав що-раз більше підпадати під вплив соціально-демократичної ідеології, почало ся аж безпосередно перед революцією, наслідком чого новий російський анархістичний рух не мав часу і змоги сконсолідуватися ся. Через те й не можна говорити про його відношення до української справи. Можна тільки сказати, що ніколи він не заговорив про неї ясними і рішучими словами Бакуніна.

Натомість як на явище характеристичне для політичної думки російського громадянства треба вказати, що російський теоретик анархизму, інтернаціональний авторитет, Петро Крапоткін, в своїй історії російської літератури, виданої для англійської публіки, зовсім не проявляє ясного розуміння відношення між Росією й Україною і то говорить про Україну як окрему національну одиницю, то знов заявляє, що Гоголь добре зробив, пишучи російською мовою і творячи поміст між Україною й Росією, або зачисляє Шевченка до групи менше визначних російських поетів. А тимчасом зі становища принципів, які ціле життя проповідував Крапоткін, така поява як Гоголь являється тільки жертвою всепоглощаючого державного централізму, який в національно мішаних державах старається поглинути й національність окраїн.

Так ми бачимо, що російське громадянство на передодні революції 1905 р. не тільки не мало ясного й виробленого погляду про українську справу, але проявляло в своїй масі тенденцію оперти ся на дотеперішних результатах протиукраїнської політики царського уряду і признати українству що найбільше характер російського провінціалізму.

2. Підчас „конституційної“ ери.

Революція не сповнила надій народів Росії на перебудову державного ладу царської імперії. Змагання до такої перебудови потонули в кровавих оргіях побідної реакції.

Єдиним результатом революції остав безсильний парламентаризм, який абсолютистичній в дійсности монархії надає перед світом конституційну марку.

Перші дві Думи, які справді представляли собою волю народів імперії і старали ся перевести її в діло своєю законодавною діяльністю, уряд швидко розігнав, не давши їм сконсолідувати ся, окріпнути і здобути міцну опору в народніх масах. На їх місце прийшла третя і теперішня четверта Дума, — обі реакційні, без волі до самостійної діяльності, безвольне знаряддє уряду, — в яких представники змагань до перебудови державного ладу знаходять ся в безсильній меншості і їх голос являєть ся тільки голосом „вопіючого в пустині“.

Ми вже згадували про становище реакційної думської більшості до української справи з приводу урядових законопроектів про народню школу, суд та ин. Те становище відповідало все протиукраїнській політиці уряду.

Та з цього боку, від реакційної більшості Думи, ми нічого иншого й не ждали. Гірше те, що поступова меншість Думи, сіль російського громадянства, не зміла статі в українській справі на висоті своєї задачі.

Так прим. чули ми такі промови, як визначного провідника конституційно-демократичної партії Родічева, який виступив проти гнету над українством з тих мотивів, що треба раз українських фантастів переконати, що їх змагання самим життям засуджені на смерть, і тому треба їм дати волю. нехай вони самі переконають ся, що не гнет уряду спиняє розвиток окремого національного життя українського народу, тільки само життя повертає українську „ріку“ в російське „море“. Так говорив представник партії, яка являєть ся наслідницею „Союза Освобожденія“, на якого зїзді той сам Родічев, під натиском обставин певне, приймав резолюцію про автономію України.

Власне про автономію України підняв ся з кадетських лав тільки один раз виїмковий голос. Київський професор-

історик Лучицький, тип зросійщеного українського інтелігента, в яким ще не завмерли українські симпатії, вражений протиукраїнськими промовами російських націоналістів, заявив, що з усіх народів російської імперії Україна має найбільше історичне право на автономію. Відізваля в ній видно на хвилю традиція козацьких предків, які голови свої клали та тюрми російські наповняли за автономію України.

Аж в останніх часах, з приводу заборони святкування 100-літнього Шевченкового юбілею російським урядом, заява провідника кадетів Мілюкова в Думі свідчить, що конституційно-демократична партія почала серйозніше ставити ся до українського питання. Одначе, домагаючи ся свободи для українського національного розвитку, Мілюков виразно заявив, що та свобода не може йти аж до автономії України. На його думку поняття про автономію й федерацію в державнім будівництві від часів Бакуніна, Герцена і Драгоманова підлягли радикальній зміні в користь державного централізму.

І знов тиснеть ся на думку, що се говорив той сам політик, який на передреволюційнім з'їзді „Союза Освобождения“ приймав резолюцію про автономію України. Та ми вже зазначили, що та резолюція була наслідком даних обставин, а не висловом продуманої політичної думки російських лібералів.

Побіч кадетів так само серйозно до українського питання почала ставити ся також думська група трудовиків, якої провідник Дзюбинський, уроженець Поділя, закинений долею на Сибір; кілька разів виступав з думської трибуни в обороні українства.

Та все те і в скількості і головно в якості далеко не дорівнює тій ясності й рішучості, з якою поступова меншість Думи виступає в обороні Фінляндії, Польщі, Жидів.

Одначе важнішим від думських виступів є той внутрішній процес, який перебуває політична думка російського громадянства в українській справі.

За останні роки українська справа і як справа внутрішньої політики держав, до яких належить українська територія і як справа інтернаціональної політики так впроросла, що не завважувати і промовчувати її, ставити ся байдуже до неї не можна.

І ми бачимо, як серед російських поступових елементів виділяється щораз більша група, яка поставлена перед konieczністю висловити ся в українській справі, заняла становище російського уряду.

Найяснійше висловив ся в сій справі колишній редактор „Освобождения“ Петро Струве — в своїй статі, поміщеній в московським журналі „Русская Мысль“, яка

в свій час наробила була багато галасу. Провідна думка виводів П. Струве така: Історичний розвиток довершив зілляння українського народу з російським в один національний організм, таким способом, що український елемент розплив ся в російським. Старати ся тепер утворити окрему українську національність, значить, розбивати утворений історією єдиний російський національний організм, проти чого він мусить енергично боронити ся. Правда, повернути колесо історії годі, і „великий російський нарід“ на віки остане єдиний і неділимий, але український сепаратизм може наробити йому багато шкоди, і тому все російське громадянство повинно дружно й рішуче, „без поблажек“, виступити проти українських національних змагань. Українська культура має право на існування тільки в формі народних пісень, казок і літературної творчости з області народного побуту, словом, в формі етнографічного провінціалізму; що виходить поза те, мусить зустріти дружній відпир російського громадянства в обороні єдності російської національної культури. Ані українська мова в народній школі ані українська народна література не тільки не потрібна, але просто шкідлива, бо се значило би задержувати процес виникання російської національної культури в народню масу. Про якісь управлення української мови в вищих сферах громадського життя, про допомогу розвитку української літератури й науки в сучасному розумінню й мови не може бути. Місце переслідувань окремих проявів українського національного життя повинна зайняти міцна законна тама, яка сказала би українським сепаратизмам: доси й не далі, і в якій обороні стало би дружно з урядом усе російське громадянство.

Виступ П. Струве не оставляє ніяких сумнівів. Ліберальний лідер приймає дотеперішні результати протиукраїнської політики царського уряду за результат історичного розвитку, вважає сей результат незайманим добром російського народу, який повинен його обороняти перед українськими змаганнями до привернення попереднього стану. себто поставлення України в такі умови, в яких вона могла би вільно розвивати своє національне життя. Між становищем російського уряду й тих кругів російського громадянства, що стоять за ним, і становищем П. Струве нема ніякої різниці.

Становище П. Струве не тільки зустріли з ентузіазмом російські реакційні круги, але за ним пішов також цілий ряд публіцистів і політиків, які вважають себе лібералами і навіть формально належать до конституційно-демократичної партії, як співробітник московського „Утра Росії“ В. Кампаров, — доставець ліберально-націоналістичної половини до

всіх органів російської преси, де тільки на неї є попит, проф. А. Погодін, — кадетські послы Лашкевич і Маклаков.

Останні два заманіфестували своє протиукраїнське становище в звязку з відношенням Росії до українства в Галичині, про що буде ще мова далі.

Сі протиукраїнські ліберальні виступи поновляють ся при кожній нагоді; так прим. після заняття української території Австрії російським військом у теперішній війні П. Струве поспішив пригадати свою пісню, домагаючи ся такої самої політики „безъ поблажекъ“ і супроти українства на занятій території.

Правда, становище П. Струве і Комп. зустріло ся з осудом таких авторитетних політиків, як провідник кадетів Мілюков, який заявив, що партійною плятформою в українській справі являєть ся його думська промова, а не виступ Маклакова й ин., як перводумець кадет Кокошкін, який в московських „Русскихъ Вѣдомостяхъ“ полемізує з становищем П. Струве що-до українства в Галичині, як далекий від політики член Імператорської Академії Наук проф. Ф. Корш.

Одначе всі ті ліберальні виступи в обороні українства не мають тої ясности й рішучости, якою відзначають ся виступи П. Струве і комп. Сі знають, чого хотять: повного розпущення українського елементу в російськім, — коли тимчасом ліберальні оборонці українства зовсім ще не вияснили собі, яке становище зайняти супроти українських національних змагань. Солідарність П. Струве з російським урядом і російською реакцією в українській справі їх разить і тому вони виступають в обороні українства, але з другого боку разить їх також ясне ставлення українського питання як питання вільного життя самостійної української нації. І вони, як би могли, найрадше відсунули би від себе сю „чашу“, — нехай рішає будучність, — будучність, приготовлювана протиукраїнською політикою російського уряду.

В кождім разі та їх оборона дальше того, що являєть ся основою правового ляду в державі, не йде. Виступаючи проти гнету над українством, на скільки його розвиток проявляєть ся в діяльності українського громадянства (преса і взагалі література, товариства, політичні партії і т. д.), вони не допускають думки про українізацію правно-публичного життя і рішуче виступають проти політичної автономії України. Українство на їх думку може що найбільше розвивати ся для своїх домашніх потреб, але не може стати рівнорядним елементом державного життя.

З окрема що-до політичної автономії, то конституційно-демократична партія допускає тільки — побіч існуючої автономії Фінляндії — автономію Польщі. Питання про автономію інших областей держави вважає „незрілим“. Принцип автономії як основу державного будівництва російської імперії зовсім відкидає.

Не хочемо пророкувати найгіршого: що все російське поступове громадянство стане в українській справі на становищі П. Струве і комп.; але що ся україножерна група в російським ліберальнім таборі буде кріпшати, се певне.

З другого боку майже виключене, щоби якась поважніша, впливова російська політична група приняла в свою програму державного будівництва всі українські домагання до політичної автономії включно, щоби Україна в боротьбі за відзискання своєї політичної самостійности в російській імперії могла числити на поміч російського громадянства.

Додаток:

Розвиток польської політичної думки в українській справі.

Та еволюція політичної думки російського громадянства в українській справі, якої речником являється П. Струве і комп., не є в історії національних відносин нічим виїмковим. Той сам шлях перейшла далеко швидше польська політична думка в відношенню до українських національних змагань.

Ми не можемо тут давати історичного огляду розвитку польської політичної думки в українській справі *); зазначимо тільки коротко, що ані польська демократична, ані навіть соціалістична думка не визволила ся в українській справі від ідеології, витвореної фактом володіння польської держави українською територією.

Натомість з'ілюструємо сю еволюцію польської політичної думки найновішими подіями з області польсько-українських відносин в Галичині і така ілюстрація допоможе нам зрозуміти еволюцію, яку бачимо тепер в російським ліберальнім таборі.

Від повернення конституційної ери в Австрії в 1860-их рр. до заведення загального, рівного, безпосередного і тайного виборчого права до австрійського парламенту в 1907 р. Галичина знаходила ся під всевладним пануванням польської

*) Зазначимо, що такий огляд знайде читач в згаданих працях М. Драгоманова і М. Лозинського.

шляхти, яка давила не тільки український нарід, але також демократичні змагання польського народу. Польські демократичні партії були слабі і нераз шукали помочи в українських партій для спільної боротьби з спільним ворогом — польською шляхтою. І ніщо їх так не обурювало, як коли з українського боку говорено про польський гнет. Се не польський гнет, — казали вони, — не польський нарід гнете український нарід, тільки польська шляхта гнете однаково оба народи, отже треба тільки бороти ся проти спільного ворога. Коли-ж в краю побідить демократична думка і політичне панування перейде з рук шляхти в руки широких народніх мас, тоді через те саме сповняться і всі українські національні домагання, бо на українській території краю те політичне панування з рук польської шляхти перейде в руки української народньої маси.

В польськiм постuповiм журналi „Przegląd społeczny“, який виходив у Львові в початках 1880-их років і в якому працював і д-р Іван Франко, один з лідерів польської народої партії, Болеслав Вислоух заявляв, що про відбудоване Польщі можна думати тільки в етнографічних границях.

Польська соціально-демократична партія належала до тих соціально-демократичних груп, які на загально-австрійськiм соціально-демократичнiм конгресi в моравськiм Бернi 1899 р. прийняли домагання перебудови австрійської держави на державу національностей (Nationalitätenstaat) на основі національно-територіальної автономії. А провідник польської соціально-демократичної партії, посол Дашинський, мотивуючи потребу такої програми, заявив, що при теперішнім стані поверх 3-мільйонна українська людність Східної Галичини годує своїми соками польську культуру на своїй землі.

Але картина починає різко зміняти ся з хвилиною, коли перед польськими демократичними партіями являється можливість здобути політичну владу в краю. Ділити ся політичною властю в краю з українським народом значило б обмежити свою владу на польську етнографічну територію, яка творить всего одну третину території краю, сходячи в двох третинах території краю, на українській території, з дотеперішнього становища пануючої нації на становище національної меншости.

І тут зараз виростає теорія про „національний стан володіння“, який являється результатом історичного розвитку і творить вічне добро нації, якого обороняти обов'язана кожда верства нації, яку історія покличе до політичної влади.

Отже те, що польська шляхта своїм пануванням над українським народом надбала для польськості на українській землі, не являється кривдою українського народу, яку

повинен направити демократичний лад, тільки польським станом володіння, вічним добром нації, яке польська демократія обов'язана оберегати на рівні з польською шляхтою. Демократизація політичного устрою краю, передаючи політичне панування з рук шляхти в руки народньої маси, не повинна на українській території перенести се панування з польської шляхти на українську народню масу, бо се було би втратою польського стану володіння, тільки те польське панування, яке доси виконувала над українським народом польська шляхта, тепер повинен виконувати цілий польський нарід. Словом демократизація серед польського народу, але не в відносинах між польським і українським народом. Такі теорії появили ся серед польських демократичних партій з хвилию, як тільки захитало ся панування польської шляхти.

Загальне і рівне, безпосереднє і тайне виборче право до парламенту, дякуючи дружним заходам усіх польських партій прикрово для Галичини так, що на 580/0 польської (і жидівської) людности краю припадає 73·60/0 посольських місць, а на 420/0 української людности краю 26·40/0 посольських місць. Так виглядає демократичний принцип рівности виборчого права в практиці, коли ходить о збереження панування народу над народом.

Те саме бачили ми при реформі виборчого права до галицького сойму. Польські демократичні партії йшли солідарно з польською шляхтою, щоби вдержати як найбільшу перевагу польської репрезентації над українською в краєвім соймі.

І так в кожній області. Щоби вплив пролетаріату з українських сіл не довів до українізації спольщених східно-галицьких міст, польська соціальна демократія підняла всю австрійську і навіть заграничну соціальну демократію проти „шовінізму“ української соціальної демократії, яка обстоювала право самостійних організацій українського пролетаріату, незалежних від польської соціальної демократії.

І тепер в цілій Галичині нема Поляка, який не вважав би кожного українського національного здобутку польською кривдою, бож се означає пересунення відношення між обома народами в користь українського народу. А для вдержання „польського стану володіння“ на українській землі треба, щоби український нарід усе був такий слабкий, щоби не міг здобути політичної влади на своїй землі.

Розуміється, що ані одна польська партія не згодила ся би на поділ краю на основі національно-територіальної автономії, так, щоби українська частина краю творила окрему автономну провінцію з українським національним характером. Польська шляхта, маючи в своїх руках панування в

краю, здавляла українське національне життя всіми способами, польщила міста, старала ся потворити польські колонії по селах. А польська демократія, опираючи ся на сім результаті панування польської шляхти, заявляє, що не може допустити до поділу Галичини, бо не може віддати польських меншостей на українській території під українське панування. Ні, — польська меншість має панувати над українською більшістю! Так виглядає демократична справедливість в польській інтерпретації!

Все, що український нарід здобув у Галичині, здобув у боротьбі з цілим польським громадянством.

Протиукраїнські виступи П. Струве і Комп. йдуть по тій самій лінії, по якій пішов розвиток польської демократичної думки в Галичині в відношенню до українського народу. Се треба мати на увазі, роблячи підрахунок, чого сподівати ся українському народови від російського громадянства.

Треба числити ся з фактом, що в відносинах між пануючим і поневоленим народом понятє національної справедливости ніде не перемогло почутя національного егоїзму пануючого народу.

IV. Росія й українська справа в Австрії.

Маючи за ціль своєю протиукраїнською політикою довести до того, щоб український нарід розплив ся в російським національним організмі і як окремий національний організм перестав істнувати, Росія звернула свою увагу й на ту часть української землі, яка при поділі польської держави (1772 р.) дістала ся Австрії, себто на Галичину, а також на Буковину, яку дістала Австрія від Туреччини (1775), в кінці на ту часть українського народу, яка здавна живе в державних границях Угорщини.

Центром українського національного життя в Австрії являється Галичина й сюди звернула Росія свою найпильнішу увагу. Тут повстав центр російської пропаганди між українським народом в Австро-Угорщині, звідси йшла ся пропаганда також на Буковину й Угорщину.

Як відомо, український нарід в Галичині, дякуючи конституційному ладові австрійської держави, здобув собі цілий ряд національних прав, які дають йому змогу розвивати ся як окремий національний організм. Правда, за право на вільне національне життя мусів український нарід в Галичині вести весь час важку боротьбу з Поляками, які хотіли би з Галичини зробити в мініятурі польську Річ посполиту. Одначе австрійська конституція дала українському народови змогу бороти ся з успіхом з польським

пануванням і здобувати що-раз більше правного простору для свого національного життя*).

Від початків українського національного відродження між Українцями в Росії й Галичині існували національні зв'язки. Ідеї українського національного відродження, які родилися в російській Україні, запліднювали українське національне життя в Галичині. Коли-ж указом 1876 р. розвиток українського національного життя в Росії був зовсім здавлений, Галичина стала — що так скажемо — робітнею українського національного життя на цілу Україну. Тут розвивалося не тільки місцеве життя: українська мова здобувала собі права в школі, в адміністрації, в суді, розросталася українська преса, література, наука, — але й українські діячі з російської України мусіли поневолі переносити свою працю до Галичини: тут за допомогою російських Українців заложено у Львові „Наукове товариство імени Шевченка“, українські письменники містили свої праці в галицьких виданнях і. т. д. Словом, Галичина стала огнищем національного життя цілої України.

Свою увагу на Галичину звернула Росія ще в початках українського національного відродження в Галичині. Під впливом російських панславістів (московський професор-історик Погодін та ин.) рівнобіжно з українським національним напрямом повстає у Львові в 1840-их роках т. зв. „Погодінська Колонія“ під проводом львівського історика Дениса Зубрицького; члени „Погодінської Колонії“ вважали український нарід за часть російського народу і старалися між тодішньою галицько-українською інтелігенцією ширити знання російської мови як рідної літературної мови.

Згодом з „Погодінської колонії“ виросла ціла партія, яку Українці назвали москвофільською і яка сама себе назвала „русско-народная партія“ себто російсько-національна партія.

Народини й розвиток москвофільства серед українського народу в Австрії треба приписати протиполітичній Росії. І російський уряд і ті круги російського громадянства, на яких він опирається, від самого початку дуже пильно опікувалися галицьким москвофільством, даючи йому не тільки моральну піддержку, але й матеріальну допомогу.

По пляну Росії галицьке москвофільство ало сповняти серед українського народу в Австрії ті задачі, які на російській Україні сповняла урядова російська політика:

*) Подібно здобув собі український нарід на Буковині також змогу національного розвитку. Тільки в Угорщині український нарід доси пропадає під важким гнетом.

ширити між українським народом переконання про його національну приналежність до „єдиного великого російського народу“, поборювати серед нього розвиток української національної свідомості і приготовляти ґрунт для приходу російського уряду, який мав „у слушний час“ піти війною на Австрію й забрати її українську територію, щоб таким чином ціла Україна опинила ся під російським пануванням.

Чим більше зростала національна свідомість українського народу в Австрії, чим більші національні права здобував він, чим більше міцніли звязки між Українцями в Австрії й Росії, чим голоснійшою ставала українська справа в світі, тим більшою опікою окружав російський уряд і російські націоналісти галицьких москвофілів.

Сі звязки скріпили ся особливо від т. зв. неославянського конґресу в Празі 1908 р., на яким Росія запевнила собі також поміч галицьких Поляків для підпирання москвофільства й поборювання українства між українським народом в Австрії. Про сю польсько-російську угоду, звернену проти українства, буде ще мова низше.

Російська делеґація праського конґресу, вертаючи до Росії, вибрала дорогу через Галичину, щоб бути гостями в галицьких москвофілів, пізнати обставини, в яких вони живуть, розглянути, якої запомогі їм треба, і піднести їх на дусі. Під проводом відомого провідника російських націоналістів, члена Державної Думи ґр. Бобрінського, переїхала російська делеґація цілу Галичину й Буковину, побувала в москвофільських селах, брала участь у зборах москвофільських селян, до яких ґр. Бобрінський виголошував горячі промови, заявляючи, що недалекий уже час, коли „Подъяремная Русь“, себто австрійська Україна, з'єдинить ся з „Государственной Русью“, себто з російською імперією.

Приїхавши до Росії, ґр. Бобрінський почав організувати широку поміч російських націоналістичних кругів для галицьких москвофілів. З сею метою założено в Петербурзі „Галицко-Русское Общество“, яке швидко позакладало свої відділи в Москві, Києві, Одесі та інших містах російської держави. Провідники галицьких москвофілів почали часто їздити до Росії, виступали в різних містах на зборах „Галицко-русского Общества“, читали реферати про свою важку долю в Галичині. Російська націоналістична преса почала наповняти ся статями і звітками про „люті переслідування“, яких, мовляв, зазнають „руссіє“ в Австрії, домагаючи ся дипломатичної інтервенції російського міністерства заграничних справ в обороні переслідуваних в Австрії „руських“ та грозячи Австрії війною. ґр. Бобрінський об'їздив російські міста з горячими промовами в користь переслідуваних в Австрії „руських“,

заявляючи, що Росія не заспокоїть ся, доки російський державний прапор не маяти-ме на Карпатах.

Всю вину за ті видумані переслідування „руських“ в Австрії складала російська націоналістична преса на Українців, домагаючи ся за се ще лютійших переслідувань українства в Росії. Обмірковуючи способи поборювання українства в Росії, говорено отверто, що для успішного здавлення українства в Росії треба перше всего зруйнувати гніздо українства в Австрії, звідки йде „зараза“ на всю російську Україну, отже треба відвоювати від Австрії її українську територію.

До Галичини, в руки галицьких москвофілів, стали плисти гроші з Росії як вода. Не вважаючи на орґанічну слабість москвофільства, яке з року на рік тратило що-раз більше ґрунт серед українського народу, „руско-народная“ партія могла видавати велику щоденну газету („Прикарпатская Русь“) для інтелігенції і що тижневну („Голосъ Народа“) для простого народу, закладати свої товариства, москвофільські позичкові каси обертали великими фондами, по містах виростали москвофільські пансіони, де даром держали селянських синів і посилали до школи, навчаючи їх при помочи виписаних з Росії учителів та учительок в пансіоні російської мови, літератури й історії та вщиплюючи в них переконання, що український нарід — часть „єдиного великого російського народу“, до російських шкіл та університетів висилано що-року з Галичини значне число молодіжи, в духовних семинаріях у Холмі, Житоїрі та ин. вчили ся семинаристи з Галичини на православних священників, щоби в характері австрійських громадян могли свобідно навертати галицько-українських селян-уніятів на православіє.

Згодом показало ся, що побіч сеї явної діяльности галицькі москвофіли розвивають і тайну. Судові процеси Мончаловської, сина відомого москвофільського діяча, Добрянського, сина галицького священника-москвофіла та ин. показали, що російський уряд послугуєть ся галицькими москвофілами також в цілях військової шпіонажі в Австрії.

Инші знов факти давали ясний доказ, що галицькі москвофіли мають за задачу слідити за звязками між галицькими й російськими українцями і доносити про се російському урядови. Зрештою з сим вони навіть не крили ся: Кожда стаття в їх пресі, кожда їх кореспонденція до російських націоналістичних орґанів преси — була таким доносом.

Слідячи за діяльністю москвофілів, австрійський уряд виступив проти них з трьома політичними процесами: в Мармарошськїм Сиготї на Угорщині, де обвинено цілий

ряд селян, з яких часть засуджено, а часть увільнено, — у Львові, де обвинено двох москвофільських агітаторів-інтелігентів (Бендасюка і Колдру) і двох православних священиків-галичан (Гудиму і Сандовича), які скінчили духовну семінарію в Росії і приїхали до Галичини працювати для російського православ'я й російського націоналізму, і де всіх чотирох обвинених суд присяжних, зложений з самих Поляків, увільнив, — і в Чернівцях, де арештовано відомих москвофільських провідників братів Геровських, які одначе перед процесом втікли з слідчої в'язниці до Росії.

Не входячи в оцінку сих процесів зі становища карного права, можна сміло сказати, що з процесових матеріалів виходить ясно, що кінцевою метою москвофільства серед українського народу в Австрії було приготувати ґрунт для приходу Росії, коли прийде „слушний час“ зайняти українську територію Австрії і так довершити „собираніє русской земли“.

Зрештою про політичні задачі москвофільства свідчить найліпше факт, що всі визначніші москвофільські провідники, хто тільки вспів, опинилися перед війною в Росії (між ин. головний обвинений з львівського процесу Бендасюк і головний оборонець др. Дудикевич), вертаючи до Галичини разом з російською армією.

Судові процеси проти москвофільських діячів в Австрії показали, що з москвофілами держать не тільки російський уряд і російські націоналістичні круги, але також часть російського поступового громадянства.

Між націоналістичними членами Думи, які вибрали ся до Галичини на процес Бендасюка і тов., розцілюючи ся з ними демонстраційно в судовій салі*), був також член кадетської думської фракції Лашкевич, який опісля в російській пресі сухої нитки не лишив на галицьких українцях.

Приїхав також на процес співробітник „Утра Росії“ В. Кашкаров, удаючи що привів його сюди тільки публіцистичний інтерес, хоч в дійсности видно мав він инші задачі, бо — як сповіщали російські газети — його зараз після приїзду до Москви викликали в Петербурзі дати звіт до „сферам“.

А лідер московських кадетів, член Думи Маклаков, користуючи ся своїм авторитетом політика й адвоката, помістив у „Русскихъ Вѣдомостяхъ“ статтю п. н. „Два процесса“, де з авторитетністю вченого юриста заявляє, що протимосквофільські процеси в Мармарошських Сиготі і

*) Знаменита ілюстрація до переслідування „русскихъ“ в Австрії! Нехай би так хто з Європи приїхав прим. на недавний процес Бурцева!

Львові не мають зі становища карного права ніякого оправдання і носять характер яркого політичного переслідування за те, що підсудні — „русскіє“. І тут Маклаков-політик з усею силою своєї красномовности бере в оборону національні змагання галицьких москвофілів, солідаризуючи ся з їх становищем, що український нарід являєть ся частию „єдиного великого російського народу“.

На все те — на поїздку Ланкевича, на статтю Маклакова — конституційно-демократична партія мовчала, або не хотючи або не маючи сили потягнути їх до відповідальности за виступи, незгідні з становищем партії в українській справі.

Так ми бачимо, що політика Росії супроти України розширила ся поза границі російської імперії, стараючи ся здавити українське національне життя й там, де не має сили російська державна власть, та що всі ті елементи, які ведуть війну проти українства в Росії: уряд, націоналісти і часть лібералів, обявили війну також українському народови в Австрії.

V. Українська справа й польсько-російські відносини.

Положена між Польщею й Росією, Україна, від коли втратила державну самостійність, була нераз предметом боротьби між сими обома державами. І характеристична річ, сі два противники все мирили ся, щоб тільки не дати Україні стати самостійною державою, — що пригадаємо тільки Андрусівський договір 1667 р., яким розділено Україну між Польщу й Росію.

Поділ польської держави, при яким Росія дістала всі українські землі з виїмком Галичини, рішив сей історичний спір між Польщею і Росією за Україну в користь Росії. Одначе се рішення не закінчило самого спору, і він — в змінених формах тягнеть ся аж до наших днів.

Скільки разів вибухали польські повстання за відбудування польської держави, стільки разів піднімав ся сей спір на ново: всі польські змагання до відбудування польської держави мали на меті історичну територію польської держави, отже з усіми українськими землями по правім березі Дніпра.

Перед повстанням 1863 р. польсько-російський спір за Україну збив з правдивого шляху навіть Герцена, який в своїх статях на сю тему ставить питання, до кого має належати Україна, признає до певної міри польські права до Правобережної і російські до Лівобережної України і тільки після довгих міркувань приходить до виводу, що треба Україну саму запитати. . .

Також в теперішній війні зазначив ся вже сей польсько-російський спір за Україну. Та частина польського табору, що веде дипломатичну гру з Австро-Угорщиною й Німеччиною в справі відбудовання польської держави, старається переконати Австро-Угорщину й Німеччину, що се лежить в їх інтересі, щоби відбудована Польща захопила як найбільшу частку колишнього польського державного володіння на Литві й Україні; та сама частина польського табору обурюється на львівського генерал-губернатора гр. Бобринського, що він „польський город“ Львів посмів назвати російським городом.

В звичайних умовах, коли не піднімається питання відбудовання польської держави, польсько-російський спір за Україну зводиться до того, хто має визискувати Україну для своїх національних інтересів: Польща чи Росія? Тут також грають роль історичні традиції: Польща має претенсії до Галичини і Правобережної України, оставляючи Лівобережжя Росії.

Але бувають хвилі, коли оба противники миряться й роблять собі взаємні уступки, еднаючи ся для боротьби з спільним ворогом.

В 1860-их роках у відповідь на українські домагання в галицькій сеймі з польського боку відзивав ся голос гр. Лешка Борковського: „Niema Rusi, jest tylko Polska i Moskwa!“ Очевидно, Польща в Галичині і далі аж по Дніпро, а там далі, за Дніпром, Росія! А України нема!

До нового польсько-російського єднання проти України прийшло з початком минулого десятиліття. Проголошено світові се єднання на згаданім неославянським конгресі в Празі 1908 р., і зберегло ся воно аж до вибуху війни.

В міру зросту української політичної сили в Галичині Поляки для ослаблення українства почали підпирати московізм. Вартість польської протекції для московітів у Галичині дуже добре зрозуміли й оцінили російські опікуни галицького московізму, і почала ся широка політична гра польсько-російської згоди ціною українських інтересів.

Ся гра стоїть в звязку з „наверненням“ Поляків до „славянської ідеї“, яке проголосив лідер всепольської партії в Польськім Королівстві Роман Дмовський в своїй книжці „Niemcy, Rosya i kwestya polska“ (1908).

Провідна думка Дмовського така:

Польща П'ястів мала за історичну задачу спиняти напір германського світа на славянство. Після сповнення сеї задачі історія призначила Польщі иншу задачу: як найдалі висунена на схід держава з західною культурою мала вона спиняти напір Сходу, в першій мірі Москви, на Захід. Сю

задачу сповняла Польща, починаючи від Ягайла, при сповнюванню сеї задачі вона впала в боротьбі з Росією. Ту саму задачу мали й польські повстання за відбудування Польщі. Європа розуміла відбудування польської держави, як поставлення там проти російського натиску на Захід, і в сїм лежало інтернаціональне значіннє польського питання.

Одначе від упадку останнього польського повстання інтернаціональні відносини основно змінили ся. Європі почала загрожувати не Росія, яку внутрішні відносини і в кінці війна з Японією й революція значно ослабили, тільки Німеччина, яка від німецько-французької війни 1870/71 рр. стає що-раз сильнійша і що-раз грізнійша. Тепер в інтересі Європи лежить скріплення Росії й ослаблення Німеччини. В сїм новім інтернаціональнім положенню для Польщі припадає нова історична задача: Польща вертає до своєї місії з часів Пястів і має спиняти натиск германського світа на славянство. Коли-б Польща в боротьбі з Німеччиною впала, тоді німецька небезпека грозить безпосередно Росії, отже в інтересі Росії лежить сильна Польща. Сю нову роль Польщі в боротьбі між германським і славянським світом повинна швидше чи пізнійше зрозуміти Росія і помирити ся з Польщею.

Як сказано, пробою такого помиріння був неославянський конгрес в Празі 1908 р., після якого Поляки в Кракові і Львові приймали гр. Бобрінського і тов., як вістунів нової ери в польсько-російських відносинах, як ангелів мира і дружби між Польщею й Росією. Правда, не приніс він реальної зміни курсу російської політики супроти Польщі, одначе спричинив зміну в поглядах російського громадянства на польське питання. Коли доси в обороні Польщі виступали тільки російські поступові круги, ставлячи зміну положення Польщі в звязку з загальною перебудовою державного ладу російської імперії, тепер про потребу автономії Польського Королівства — очевидно з цілим рядом застережень, що се можливе тільки в далекій будучности — почав писати навіть нововременський Меншиков.

Але на однім ґрунті польсько-російське єднаннє принесло реальні плоди: сим ґрунтом була Галичина. Поляки повинні собі заслужити на національну свободу в Росії, — говорили російські націоналісти, — даючи доказ, що вони вміють пошанувати національну свободу „руських“ там, де вони є панами, себто в Галичині. І Поляки почали „заслугувати“, маючи на увазі „двох зайців“: ослабити підпиранням москвофільства в Галичині небезпечне для польського панування в краю українство і причинити ся до здобуття національних прав для польського народу в Росії.

Про се говорило ся на праськім конгресі, писало ся в російській, москвофільській і польській пресі, — і се було фактично провідною ідеєю польської політики в Галичині від 1908 р. аж до наших днів.

Розуміли се ті російські круги, які опікували ся галицьким москвофільством. „Новое Время“ й інші реакційно-націоналістичні органи російської преси то кокетували Поляків то грозили їм, а ліберальні націоналісти, як Струве, Кашкаров і ин. чим сильнійше виступали проти українства, тим голоснійше кричали про-потребу польсько-російського примирення.

Зріст українства і в Росії і в Австрії і на інтернаціональній арені наповняв їх видно страхом, що Росія до рівночасної боротьби і з Поляками і з Українцями за слаба, та що треба помирити ся з Поляками, щоби спільними силами з'їсти Українців.

Особливо ярко зазначила ся спільність польських і російських інтересів супроти українства безпосередно перед війною, підчас протимосквофільського процесу у Львові. Як реакційні так і ліберальні націоналісти, нападаючи на галицьких Українців, як на єдиних ворогів галицького москвофільства, рівночасно залицяють ся до Поляків, висловляючи надію, що вони покажуть ся справедливими й увільнять підсудних. Всі признаки промовляють за тим, що В. Кашкаров був власне з сею місією у Львові. І справді — всіми 12 голосами польських суддів-громадян підсудних увільняють. В „Новомъ Времени“ заявляє Столипін, що російський нарід сього Полякам не забуде: російський нарід уміє бути вдячний! А цар Микола II. велить в-третє внести в Думі двічі вже відкинений Державною Радою законопроект про городську самоуправу в Польськім Королівстві з деякими управненнями для польської мови.

В кінці вибух війни завершує польсько-російське примирення. Рівночасно як російська армія збираєть ся зайняти Галичину, щоби закінчити „собираніє русской земли“ і на цілім просторі українських земель силою тої самої російської державної влади знищити українство, — маніфест вел. князя Миколи Миколаєвича проголошує відбудування Польщі під царським скиптром.

„Niema Rusi, jest tylko Polska i Moskwa!“

Так Росія готова помирити ся з Польщею, щоб тільки здійснити свої змагання що-до України. Се признають і в своїх публичних виступах і в приватних розмовах усі російські політики від реакційних до поступових: „Проти вас — говорять нам — Росія готова в кінці помирити ся з Польщею; з вами вона не помирить ся ніколи!“

Очевидно, поступові російські політики характеризують так урядову, реакційну Росію. Але ми на протязі цілого XIX. століття і аж до наших днів бачимо, як політика російського уряду супроти України що-раз більше притуплює совість російського поступового громадянства і як в останнім десятиліттю з російського поступового громадянства виділяється група, яка отверто й ясно стає в українській справі на боці російського уряду.

VI. Протиукраїнські пляни Росії в теперішній війні.

Які пляни має Росія супроти України в теперішній війні, се видно і з її слів і з її діл, — з слів і діл, які були відомі ще далеко перед війною.

Закінчити „собираніє русской земли“, себто відвоювати від Австрії її українську територію, — се перша точка російської політики супроти України в теперішній війні.

А друга точка — зруйнувати всі дотеперішні здобутки українського національного життя в Австрії, „зрівнати“ австрійських українців що-до їх національних прав з українським народом у Росії і до цілої України примінити однакові методи гнєту, надіючи ся тим способом досягнути історичну ціль Росії супроти України: стерти з лица землі національну окремішність українського народу, заставити його розплисти ся в російським „мори“ і так на руїнах України збудувати „велику єдину неподільну Росію“.

Ми бачили, як від Переяславського договору Росія систематично змагає до сей ціли, руйнуючи політичну самостійність України, здавлюючи українське національне відродження, притуплюючи совість російського громадянства.

Ми бачили також, як від самих початків українського національного відродження в Австрії Росія звертає що-раз пильнішу увагу на українське національне життя в Австрії, — як витворює серед українського народу в Австрії москвофільство, як передню сторожу російщення українського народу в Австрії і здобуття його території, — як чим ближше до наших днів, тим голоснійше заявляє, що протиукраїнська політика Росії вимагає завоювання австрійської України і знищення здобутків українського національного життя в Австрії, — як в тій ціли входить в союз з Поляками.

А тепер ми бачимо, як Росія, занявши хвилево територію австрійської України, починає переводити свої пляни.

Вступаючи на австрійську Україну, головний командант російської армії вел. кн. Микола Миколаевич видає відозву „Къ русскому народу“, зазначаючи сим, що вважає

український нарід в Австрії за часть російського народу і буде серед нього переводити російщенє, здавляючи українське національне життє.

Разом з російською армією вернули на австрійську Україну, звідки були втікли перед війною до Росії, російські запроданці-москвофіли, сповняючи при російських властях службу шпівнів і донощиків супроти українства.

Під обухом російських властей усе українське національне життє завмерло: газети і взагалі вся літературна продукція заборонена, — товариства закриті, — українських діячів, на скільки не вєпіли завчасу виїхати з завойованої теріторії, вивозять на Сибір.

По містах і селах понаїздили російські православні священники, щоби — доки воєнний час і кождий дрозить перед російським військом, знаючи, що тепер нема законів, тільки тюрма, куля або шибениця, — як найбільше людности навести на російську православну віру. А голова греко-католицької церкви, яка є історичною національною церквою українського народу в Галичині, український патріот г-р. Андрій Шептицький, галицький митрополит, вивезений до Курська.

Все те робить ся серед диких україножерних вигуків російських націоналістів, яким усе ще за мало руйнування українського національного життя і переслідування українських діячів, які хотіли би, щоби на занятій Росією австрійській Україні все українське було як найшвидше стерте з лиця землі.

І знов ми бачимо, як з реакційними націоналістами в один ряд стає ліберальний націоналіст П. Струве і Комп., домагаючи ся як найрадикальнійшого вилічення австрійських Українців з „ілюзії“, що вони творять окрему від російського народу національність.

А російський міністер заграничних справ Сазонов в своїм експозе, виголошенім на першім засіданню зимової сесії Думи, вичисляючи причини, які заставили Росію до війни, заявляє, що одною з причин було також те, що Австро-Угорщина й Німеччина вигодувала в Австрії проти Росії український рух.

Сліпі і глухі, які не бачуть і не чують того, що їм так проречисто показує історія поневолення України.

Адже ще під кінець XVIII. століття здавало ся їм, що — говорячи словами Шевченка — „Вторая доконала вдову сиротину“. А одначе — таки зараз тоді показало ся, що в „попелі тліє огню іскра великого, тліє, не згасає“. . . Надходить пора українського національного відродження, проти якого царський уряд зробив усе, що тільки міг зробити, — і все даром! Україна живе, розвиваєть ся і що-раз голос-

нійше говорить про своє право на вільне життя, — українське питання стає питанням інтернаціональної політики.

Труселиві струсі, які ховають голову в пісок, щоб не бачити ворога! Не хочуть бачити, що сонце українського національного відродження зійшло на російській Україні, що з російської України йдуть його животворні проміння на Україну австрійську, будячи тут українське національне життя. І так було все, від Котляревського аж до наших днів.

А вони кажуть, що се „Німець“ сотворив український національний рух, а їм здається, що вистане дістати австрійську Україну в свої руки — і станеться те, чого не могла досягнути на протязі 260 років політика царського уряду!

Знайте-ж, не страшна нам ця політика, хоч-би і справді вся Україна опинилася в ваших руках! Все таки розвалямо царську тюрму, і встане Україна!

VII. Україна і теперішня війна.

Теперішня війна ствердила незвичайно важний для української справи факт, що українське питання стало питанням інтернаціональної політики. Таким чином Україна вертає знов до тої ролі, яку відгравала, почавши від Хмельниччини аж до зруйнування остатків її політичної самостійності Росією, до ролі самостійного державного чинника в життю європейського Сходу, чинника, який беруть у рахунок усі держави, заінтересовані в державнім укладі сил Східної Європи.

Запанувавши над Україною, московське царство перемінило ся в сучасну російську імперію, яка безпосередно загрожує державам Середньої Європи і державам балканським, а посередно цілому культурному світові.

Загроженої держави зрозуміли, що головним жерелом такої небезпечної для них великодержавної могутості російської імперії є її панування над Україною. А зрозуміння сього мусить подиктувати їм їх політику супроти України в теперішній війні. Визволити Україну з-під російського панування, значить: з одного боку побудувати міцний державний вал між Середньою Європою й Росією, з другого — відкинути Росію від берегів Чорного моря й увільнити від російської небезпеки балканські держави. Сю ціль мусять досягнути в теперішній війні держави, які воюють з Росією, коли хочуть увільнитися від вічної російської небезпеки.

А коли-б вони в теперішній війні сеї цілі не могли досягнути, то недалекий час, коли з огляду на російську небезпеку досягнення сеї цілі стане також ціллю політики теперішніх союзників Росії.

Інтернаціональне значіння українського питання полягає в тім, що Україна однаково потрібна і для Росії і для її противників на арені інтернаціональної політики; для Росії — щоби що-раз більше розвивати свою великодержавну могутність; для її противників, щоб покласти таму розвиткови великодержавної могутности Росії. Для вдержання України при Росії були два шляхи: будувати далі на основах переяславського договору, творячи з Росії й України двоєдину державу, — або здавляти спершу політичну самостійність, а опісля національне життя України, щоби перемінити її в органічну часть російського національного організму. Першим шляхом російські царі не пішли; державні традиції московського царства зробили їх нездібними до сього. А пішовши другим шляхом, шляхом поневолення України, Росія віддала свої карти в руки своїх противників на арені інтернаціональної політики. На сій арені вийде переможцем той, хто матиме по своїм боці Україну. А Україна піде з тим, хто запевнить їй самостійне державне існування.

Се розуміє Росія і — нездібна силою своїх державних традицій помирити ся з Україною, вернувши їй волю — напружує останні сили, може вдасть ся вбити національне життя України.

Се розуміють противники Росії на арені інтернаціональної політики і ставлять своєю протиросійською програмою визволення України з-під російського панування.

Се ті об'єктивні дані, силою яких українське питання стало питанням інтернаціональної політики.

І характеристична річ, як власне теперішня війна причинила ся до поширення зрозуміння сього інтернаціонального значіння українського питання. І то не тільки в протиросійськім таборі, в Австро-Угорщині, в Німеччині, в балканських державах, де про Україну за короткий час війни написано більше, як за ціле століття її національного відродження. Також Росія, залявши австрійську Україну, замість стерти українське питання з лиця землі, відчула на собі його силу, що проявляється хоч-би в тих статтях на українські теми, якими тепер повна та сама російська преса, що доси так старала ся промовчувати українське питання.

А становище України?

Свідома своєї цілі, українська національна політика використовує теперішню війну, щоби прискорити своє національне визволення.

Ми бачили тенденції розвитку державного будівництва російської імперії. Державний централізм, який старається

ся здавити всі народи держави в користь російського державного центра, а щоби мати силу вдержати ся на своїм становищі, стараєть ся перетворити український нарід в складову частъ російського національного орґанізму, — виключає в будучности, з якою може числити ся політик, не тільки перебудову російської імперії на автономно-федеративних основах, але навіть дрібніші уступки в напрямі свободного розвитку національного життя поневолених народів.

Коли-ж основою державного будівництва являєть ся централізм, то всякі уступкі в напрямі автономії одної чи другої області не мають ніякої вартости: роблені в примусовім положенню, вони при першій нагоді беруть ся назад: автономічна область попадає під гірший режим, ніж вся решта державної області. Так було з політичною самостійністю України; те дієть ся до наших днів з автономією Фінляндії; з обіцяною автономією Польщі так не станеть ся, бо вона остане тільки обіцянкою.

З огляду на се Україну в її змаганнях до національної самостійности при її приналежности до Росії жде довгий шлях важкої боротьби.

Сей довгий шлях скоротити може теперішній інтернаціональний конфлікт, коли Росія вийде з теперішньої війни так побита, що муситиме покорити ся волі своїх переможців. Тоді вони, щоб забезпечити ся перед російською небезпекою, мусять визволити з-під російського панування Україну, те жерело історичного зросту великодержавної могутности російської імперії.

Таким чином в інтересі української національної політики лежить погром Росії в теперішній війні.

І то навіть в такому випадку, коли-б той погром не був аж такий значний, щоби приніс Росії втрату (частини або цілої) української території. Бо в побитій Росії в кождім разі дотеперішня політика уряду буде скомпромітована і мусить піти на уступки тим кругам громадянства, які домагають ся перебудови держави на справжніх основах демократичного конституціоналізму. Така перебудова принесе й Україні ослаблення теперішнього протиукраїнського режиму і змогу що-раз успішнішої боротьби за свої права.

Коли-ж погром Росії закінчив ся би втратою української території, тоді можливі дві альтернативи:

Або Росія втратить тільки незначну частъ української території. Тоді та територія буде очевидно прилучена до австрійської України. Се скріпить українську територіяльну, чисельну і політичну силу в Австрії так, що сим буде зломаний всякий (головно польський) опір історичному домаганням австрійської України, поставленому при першій

конституційній перебудові держави в 1848 р. і з того часу ставленому з що-раз більшим натиском аж до наших днів: утворити з австрійської України автономну українську провінцію з усіми правно-державними управліннями, які дає автономним краям австрійська конституція. Се значило би: збільшити українську територію, вільну від російського панування, і закласти на ній основи державної самостійности цілої України.

Або Росія втратить значнійшу часть української території або й цілу Україну. Хто знає державне будівництво австро-угорської монархії, той зрозуміє, що в такому випадку прилучення здобутої української території до Австро-Угорщини неможливе. Утворити з тої території австрійську провінцію, значило би по-перше пересунути відношення сил між Австрією й Угорщиною в користь Австрії, на що Угорщина не дозволить, а по друге пересунути відношення сил між німцями і славянськими народами в австрійському парламенті в користь славянських народів, чого очевидно Німці не захотять. Крім того має тут голос також союзниця Австро-Угорщини Німеччина.

Таким чином силою об'єктивних умов остається тільки утворити з української території окрему державу, яка оставала би тільки в близькій чи дальшій союзі з Австро-Угорщиною й Німеччиною.

Такі українські перспективи на випадок погрому Росії в теперішній війні; значне скорочення або й повне виключення того довгого шляху важкої боротьби, яка жде Україну за її національне визволення під російським пануванням.

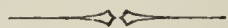
Сим перспективам відповідає й українська національна політика в теперішній війні.

Австрійська Україна в маніфесті „Головної Української Ради“ проголосила війну з Росією війною за визволення України й організацією „Українських Січових Стрільців“ бере активну участь у війні, як союзник держав, що воюють з Росією.

Таке саме становище заняли також ті організації російських Українців, які, знаходячи ся поза межами російської державної влади, можуть вільно виступати, як речники української політичної думки.

А придавлена 260-літнім ворожим пануванням російська Україна жде визволення, яке їй має принести воєнний погром Росії.

Український нарід зробить усе можливе, щоби причинити ся до сього погрому.

Вийшли з друку такі брошури:

М. Михайленко — Національне питання в Росії й війна.

Зміст: I. Національна справа й держава; II. Національна справа в російській державі; III. Українська національна справа в російській державі; IV. Український народ і теперішня війна.

Юрій Ручка — Російські соціалісти й теперішня війна.

Зміст: Передмова редакції — Українці, Росія й війна; Вступ — Характеристика російського соціалістичного руху; I. Російські соціалісти й теперішня війна; II. Критика поглядів Плеханова і Троцького в справі теперішньої війни; III. Будучність інтернаціоналу й федерація держав; VI. Висновки; Додаток — погляди німецького соціалістичного посла Ленша про будучність царату.

М. Михайленко — Росія й Україна.

Зміст: Передмова редакції; I. Вступ; II. Політика російського уряду супроти України. 1. Від Переяславського договору до повного зруйнування самостійности України. 2. Російській уряд супроти українського національного відродження; 3. „Конституційна Росія“ й українська справа; III. Українська справа й російське громадянство. 1. Від початку 19-ого століття до революції 1905—1906 років. 2. Під час „конституційної“ ери. Додаток — Розвиток польської політичної думки в українській справі. IV. Росія й українська справа в Австрії. V. Українська справа й польсько-російські відносини; VI. Протиукраїнські пляни Росії в теперішній війні; VII. Україна й теперішня війна.

М. Залізняк. — Самостійна Україна — не-соціалістичне гасло?

М. Залізняк. — Українці, Росія й війна.
(Замітки й матеріяли.)

М. Михайленко — „Визвольні Маніфести“ російського уряду в теперішній війні

Зміст: Маніфест до Поляків; Маніфест до народів Австрії; Маніфест до „російського народу“ в Австрії; Російське поступове громадянство на послугах російського уряду.

В. Лібкнехт — Чи Європа має скозачити?

Зміст: Від редакції; Передне слово; Сором Європи; Війна на сході; Завіщанє Петра Великого; Війна на овиді; До політичної ситуації; Політичне положенє; Слово до німецьких соціалдемократів; Чотири тижні пізнійше.

В німецькій мові вийшли:

Georg Ruczka: Die russischen Sozialisten und der gegenwärtige Krieg.

Georg Ruczka: Die französischen Sozialisten und der Krieg.

Друкують ся або готують ся до друку:

Галичина й її національне значінє для України.
Поділ Галичини.

Х. Житловський — Соціалізм і національне питанє.
Національна справа й Партія С. Р. (збірка статей).

К. Кавтський — Національність й інтернаціональність.

К. Кавтський — Національна держава, імперіалістична держава й союз держав.

Едвард Бернштайн.

Інтернаціонал

робітничої класи й європейська війна.

Переклав з німецького О. М.

1. Залишене масових страйків проти війни.
2. Завдання соціалістів в парламентах і війна.
3. Інтернаціональна соціалдемократія і російсько-австрійсько-сербський конфлікт.
4. Соціалдемократія в парламентах Німеччини і Франції й європейська війна.
5. Бельгійська робітнича партія і війна.
6. Робітничі партії Англії і війна.
7. Соціалісти Сербії і Росії і війна.
8. Становище робітничих партій в нейтральних державах і війна.
9. Вигляд.
10. Додаток: а) Становище російських, українських, польської, чеської, румунської, сербської і болгарської соціалдемократичної партії, б) Становище німецької соціалдемократії в справі бюджету в воєнній році.

Іван Сокира

Хай Європа козачіє!

Зміст: В ярії панславізму! — Експозитура царату на Балкані? — Забороло проти московської небезпеки. — Чи помирились з царом? — Пасерб російського соціалізму. — Маринізм — чи мілітаризм? — Воєнні троюдники? — Опікун брехні? — Новий інтернаціонал? — Закінчене.

Е. Бернштайн. — Інтернаціонал робітничої класи
й європейська війна.

Л. Василенко. — Світова війна.

Ф. Волховський: Як мужик став довжником у всіх.

Др. Осип Назарук: Що се є: суспільні класи,
боротьба клас, буржуазія, пролетаріят, капіта-
лісти й організація?

С. Дікштайн. — Хто з чого живе?

